

Halduskohtumenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (kohtumenetluse avalikkus) seletuskiri

1 Sissejuhatus

1.1 Sisukokkuvõte

Eelnõu peamiseks eesmärgiks on suurendada kohtumenetluse avalikkust ja kohtupraktika kättesaadavust, samal ajal tagades süütuse presumptsiooni ja juurdepääsupiiranguga andmete ning füüsilisest isikust menetlusosalise eriliiki isikuandmete ja eraelu puutumatus kaitse.

Eelnõuga nähakse ette kõigis menetlusliikides jõustumata kohtuotsuste avalikustamine arvutivõrgus nii, et kohtuotsus kuulub avalikustamisele Riigi Teataja veebilehel kohe pärast avalikult teatavakstegemist ja lahendil on märges „jõustumata“. Kui lahend jõustub või tühistatakse, muutub vastav märges automaatselt. Lahend saab uue staatuse „jõustunud“ või „tühistatud“. Arvutivõrgus avalikustatud kohtulahendis ei avalikustata füüsilisest isikust menetlusosalise isikuandmeid, v.a süüdistatava ja õigeksmõistetud puhul, kelle nimed ja isikukoodid kuuluvad avalikustamisele. Füüsilisest isikust menetlusosalisel on õigus taotleda oma nime avalikustamist ja õigeksmõistetul on õigus taotleda oma nime avalikustamise lõpetamist.

Tsiviilkohtu- ja kriminaalmenetluse seadustikes täiendatakse arvutivõrgus avalikustamisele kuuluvate määruste loetelu. Avalikustamisele kuuluvad ka tingimisi enne tähtaega vangistusest vabastamise, korteri- ja kaasomandi asjades ning avalikult kasutatavale teele juurdepääsu, maaparandussüsteemi eesvoolu ja tehnoajalise talumise asjades tehtud määrused. Lisaks ringkonnakohtu ja Riigikohtu hagita menetlust lõpetavatele määrustele tuleb avalikustada ka samas asjas tehtud maakohtu lahend.

Eelnõuga võimaldatakse menetlusvälisel isikul esitada kohtutoimikuga tutvumise taotlus tsiviil- ja halduskohtumenetluses kinnises menetluses arutatud kohtuasjas ning kriminaalmenetluses lõpetatud kohtuasjas.

Õigusemõistmise huvides võib kohtu algatusel või menetlusosalise taotlusel teha kohtuistungist ülekande veebilehel. Info ülekande toimumise kohta avalikustatakse Riigi Teataja veebilehel.

Kriminaalmenetluse seadustikku täiendatakse kaebeõiguse võimaldamisega isikule, kellele kohus on määranud istungil teatavaks saanud asjaolude saladuses hoidmise kohustuse.

1.2 Eelnõu ettevalmistajad

Eelnõu ja seletuskirja on koostanud Justiitsministeeriumi justiitshalduspoliitika osakonna kohtute talituse nõunik Marilyn Reintamm (tel 680 3108, e-post marilin.reintamm@just.ee).

Eelnõu ja seletuskirja on keeleliselt toimetanud õiguspoliitika osakonna õigusloome korralduse talituse toimetaja Taima Kiisverk (e-post taima.kiisverk@just.ee).

1.3 Märkused

Eelnõuga muudetakse järgmiste seaduste järgmisi redaktsioone:

- 1) halduskohtumenetluse seadustik (HKMS), RT I, 13.03.2019, 54
- 2) kriminaalmenetluse seadustik (KrMS), RT I, 29.12.2020, 10
- 3) Riigi Teataja seadus (RTS) RT I, 10.11.2018, 11
- 4) tsiviilkohtumenetluse seadustik (TsMS), RT I, 09.04.2021, 17
- 5) väärteomenetluse seadustik (VTMS), RT I, 28.05.2021, 13

Eelnõu vastuvõtmiseks Riigikogus on vajalik koosseisu häälteenamus, sest muudetakse kohtumenetluse seadust (Eesti Vabariigi põhiseaduse § 104 lg 2 p 14).

2 Seaduse eesmärk

Seaduseelnõule eelnes väljatöötamiskavatsus¹, mis saadeti kooskõlastamiseks ministeeriumitele ning arvamuse avaldamiseks Riigikohtule, esimese ja teise astme kohtutele, Eesti Kohtunike Ühingule, Õiguskantsleri Kantseleile, Eesti Advokatuurile, Riigiprokuratuurile, Registrate ja Infosüsteemide Keskusele, Andmekaitse Inspeksioonile, Tartu Ülikooli õigusteaduskonnale, Eesti Ajakirjanike Liidule ja Eesti Meediaettevõtete Liidule. Kooskõlastusperiood kestis 17.11.2020 – 08.12.2020.

Arvamuse esitasid Eesti Kohtunike Ühing, Tartu Ülikool, Tallinna Ringkonnakohus, Riigikohus, Andmekaitse Inspeksioon, Riigiprokuratuur, Tartu Ringkonnakohus, Tartu Ringkonnakohus, Tartu Halduskohus, Eesti Meediaettevõtete Liit, Välisministeerium, Majandus-ja Kommunikatsiooniministeerium, Tartu Maakohus, Kaitseministeerium, Siseministeerium. Kohtute haldamise nõukoja (KHN) 10.12.2020. a istungil leidis väljatöötamiskava toetust, kuid juhiti tähelepanu, et vaja on lahendite avalikustamine automatiseerida.²

Tagasiside andjad toetasid eelnõu väljatöötamiskavatsuse eesmärki kohtumenetluse avalikkuse tõhustamisel. Kohtumenetluse avalikkust ja läbipaistvust suurendab eelkõige menetlusvälistele isikutele kohtutoimikutega tutvumise võimaldamine, kohtulahendite avalikustamine kohe pärast tegemist ja istungite veebiülekaned. Ülevaade väljatöötamiskavatsuses käsitletud konkreetsete regulatiivsete ettepanekute kohta saabunud arvamustest on teemade kaupa esitatud allpool.

Jõustumata kohtulahendite avalikustamine arvutivõrgus.

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 24 lg-s 4 sätestatu järgi tuleb kohtuotsus kuulutada avalikult, välja arvatud juhud, kui alaealise, abielupole või kannatanu huvid nõuavad teisiti.

Kehtivas regulatsioonis on kriminaal- ja väärteomenetluses ette nähtud otsuse (resolutsiooni) avalik kuulutamine (KrMS § 315 lg 1, VTMS § 113 lg 1 ja § 135 lg 1). Tsiviil- ja

¹ Väljatöötamiskavatsus. <https://adr.rik.ee/jm/dokument/7898689>

² KHN-i 111. istungi protokoll.

<https://www.kohus.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/112.%20protokoll%2010.12.2020.pdf>

halduskohtumenetluses on ette nähtud otsuse (määruse puhul on kohustus piiratud) avalik teatavakstegemine, mis võib seisneda (menetlusosalistele) otsuse kuulutamises või kantselei kaudu teatavakstegemises (TsMS § 452 lg 1, § 453 lg 1 ja § 454 lg 1; HKMS § 173 lg 1).

Praktikas ei toimu tsiviil- ega halduskohtumenetluses otsuse istungil kuulutamist. Kohtukantselei kaudu on menetlusosalisel võimalik saada kohtulahend paberkanalil, samuti teeb kohus e-toimikus kättesaadavaks või toimetab kätte kohtulahendid ainult menetlusosalistele. Kui menetlusväline isik soovib jõustumata kohtuotsusega tutvuda, siis kohaldatakse talle TsMS-i ja HKMS-i toimikuga tutvumise regulatsiooni, st kohtulahendi saamiseks tuleb esitada kirjalik taotlus. Menetlusvälisel isikul on tsiviilkohtumenetluse hagiastjades ligipääs jõustumata kohtulahendile vaid menetlusosaliste nõusolekul ja hagiastjades kohtu loal õigustatud huvi olemasolul ning halduskohtumenetluses menetlusosaliste nõusolekul või kohtu loal õigustatud huvi olemasolu korral (TsMS § 59 lg-d 2 ja 4, HKMS § 89 lg-d 1 ja 2, § 175 lg 2).

Süüteoamenetluses pole toimikuga tutvumine seni reguleeritud ja jõustumata kohtulahendi saavad ajakirjanikud pressiesindaja vahendusel (lähtudes kohtute haldamise nõukoja soovitudest³).

Põhiseaduse § 24 lõikes 4 sätestatud kohtulahendi kuulutamise avalikkuse põhimõtte kohaselt on kohtuotsuse avalik kuulutamine sisuliselt võrdsustatud kohtuotsuse kättesaadavusega avalikkusele.⁴ Ka inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonis (edaspidi *konventsioon*)⁵ ei tehta vahet jõustunud ja jõustumata kohtuotsuste avalikult kuulutamise kohustusel. Konventsiooni artikli 6 lõike 1 kohaselt kuulutatakse kohtuotsus avalikult. Euroopa Inimõiguste Kohus (edaspidi *EIK*) on kinnitanud, et konventsiooni artikli 6 nõue on täidetud ka siis, kui kohtuotsus on tehtud kättesaadavaks kohtu kantseleis või avaldatud ametlikus väljaandes.⁶

Kehtiva õiguse kohaselt on kohtuotsus avalikkuse jaoks kättesaadav alles pärast jõustumist. Jõustunud kohtuotsused avalikustatakse arvutivõrgus (TsMS § 462 lg 1, HKMS § 175 lg 1, KrMS § 408¹ lg 1, justiitsministri 15. veebruari 2006. a määrus nr 5 „Kohtute infosüsteemi põhimäärus“ § 11 p 1 alusel). Kuna avalikustada tuleb vaid jõustunud kohtulahendeid, siis tühistatud kohtulahendeid seni ei avalikustata.

Praegu on tagatud avalikkusele juurdepääs jõustunud kohtulahenditele, kuid puudub juurdepääs jõustumata ja tühistatud kohtulahenditele. Samuti ei ole avalikkusel võimalik osaleda tsiviil- ja halduskohtumenetluses kohtuotsuse kuulutamisel, praktikas neid avalikult ei kuulutata ja kohtukantselei kaudu kohtuotsuseid menetlusvälistele isikutele ei väljastata.

Kuna avalik kuulutamine põhiseaduse mõistes on istungil kohtulahendi suuline kuulutamine, siis tänapäeva kirjaliku õigusemõistmise korral tuleb leida suulisele kuulutamisele samaväärne lahendus. Suurema hulga kohtulahendite avalikustamine muudab õigusdiskussiooni rikkamaks ja just seaduste muutmise järel oleks uus kohtupraktika avalikkusele kiiremini kättesaadav. Laiemal kohtulahendite avalikustamisel oleks arendav mõju ka õigusharidusele. Samuti väheneb kohtute koormus kohtulahenditega tutvumise avalduste menetlemisel.

³ KHN-i soovitud kohtute meediasuhtluseks.

<https://www.kohus.ee/et/ajakirjanikule/kohtute-haldamise-noukoja-soovitud-kohtute-meediasuhtluseks>.

⁴ Põhiseaduse kommenteeritud väljaanne. 2020. § 24 komm. 35 https://pohiseadus.ee/sisu/3495/paragrahv_24

⁵ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. <https://www.riigiteataja.ee/akt/13320295>

⁶ Sutter vs. Šveits, 8209/78, 22.02.1984, p 34 <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57585>

Väljatöötamiskavatsuses oli regulatiivsete lahendustena nimetatud kolm võimalust:

- 1) jõustumata kohtulahendi avalikustamine veebis. Füüsiliste isikute nimed ja muud isikuandmed asendab kohus initsiaalide või tähemärgiga ja kohtulahendis ei avalikustata isiku elukohta. Erandiks jääb kriminaalkohtumenetluses lahendite avalikustamine, kus süüdistatava nimi kuulub kohtulahendis avalikustamisele;
- 2) jõustumata kohtulahendi resolutsiooni avalikustamine veebis. Kohtuotsuste resolutsioonid on kohe pärast tegemist avalikustatud koos isikuandmetega. Kui kohtulahendi resolutsioon sisaldab eriliiki isikuandmeid või selle isikuandmetega avalikustamine võib oluliselt kahjustada isiku eraelu puutumatust, siis tuleb kohtulahendi resolutsioon avalikustada pseudonüümituna;
- 3) jõustumata kohtulahendi väljastamine päringu alusel. Kohtulahendi väljastamisel asendatakse füüsiliste isikute isikuandmed initsiaalidega, nii nagu toimitakse veebis avalikustamisel.

Väljatöötamiskavatsuse kohta saadetud arvamustes leidis enim toetust esimene variant, mille kohaselt avalikustatakse kohtulahend kohe pärast avalikult teatavakstegemist, kohtulahendile tuleb sel juhul lisada märges „jõustumata“.

Tsiviil- ja halduskohtumenetluses avalikustatavas kohtulahendis füüsiliste isikute isikuandmete pseudonüümimist pidasid sihtgrupid ainuõigeks ja toetasid seda lahendust.

Samuti toodi välja, et õigustatud huvi korral tuleb võimaldada menetlusvälisel isikul tutvuda ka isikustatud kohtuotsusega. Eelnõu koostamisel arvestati seda ettepanekut ja täiendavalt leiab reguleerimist menetlusvälise isiku toimikuga tutvumine tsiviilkohtumenetluses. EIK on pidanud põhjendatuks, et isikule, kes suudab tõendada õigustatud huvi kohtuasja vastu, võimaldatakse tervikotsusega tutvuda.⁷ Toimikuga tutvumise võimaldamine võib olla vajalik ajakirjanikule avalikkuse informeerimiseks üldsuse tähelepanu all olevas kohtuasjas (isikuandmete kaitse seaduse § 4 alusel).

Tagasisides pöörati tähelepanu ka võimalikule süütuse presumptsiooni põhjendamatule riivele kriminaalmenetluses, mille võib kaasa tuua jõustumata kohtulahendite avalikustamine. Laiema avalikkuse jaoks on sama tähendusega nii jõustumata kui ka jõustunud lahendid ja tulemuseks on süüdistatava käsitlemine kuriteos süüdi olevana juba enne lahendi jõustumist. Pigem toetati kriminaalmenetluse puhul väljatöötamiskavatsuses välja pakutud variante, mille kohaselt jõustumata kohtulahendi resolutsioon avalikustatakse veebis või jõustumata kohtulahend väljastatakse päringu alusel. Edasise analüüsi käigus aga selgus, et nende rakendamine tooks kohtutele kaasa liiga suure töökoormuse ega täidaks oma eesmärki suurema hulga kohtulahendite avalikustamisel, mistõttu vastavat seadusemuudatust eelnõust ei leia.

Eelnõu muudatuse kohaselt kuuluvad kohtulahendid (sh kriminaalmenetluses) arvutivõrgus avalikustamisele pärast avalikult teatavakstegemist.

Eelnõuga täiendatakse kohtulahendite Riigi Teataja veebilehel avalikustamise regulatsiooni. Pärast avalikku kuulutamist avalikustatud kohtulahendil peal olema märges „jõustumata“, kui lahend jõustub või tühistatakse, siis vastav märges muutub.

⁷ Moser vs. Austria, 12643/02, 21.09.2006, p 101. <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76956>

See muudatus on oluline tagamaks eelkõige põhiseaduse § 22 lõikes 1 sisalduvat süütuse presumptsiooni – kedagi ei tohi käsitada kuriteos süüdi olevana enne, kui tema kohta on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus. Jõustumata kohtuotsuse avalikustamisel on ainult kohtumenetluse avalikkuse tagamise eesmärk. Eelkõige peavad ajakirjanikud kohtumenetluse kajastamisel jälgima, et nad ei kahjustaks õigusemõistmist ja kriminaalasjade puhul austaksid süüdistatava süütuse presumptsiooni.⁸

Konventsiooni artikli 6 lg 2 kohaselt tuleb igaüht, keda süüdistatakse kuriteos, pidada süütuks seni, kuni tema süü ei ole seaduse kohaselt tõendatud.⁹ Kuriteos süüdi on süüdistatav alles pärast süüdimõistva kohtulahendi jõustumist.

EIK on oma lahendites selgitanud, et avaliku võimu esindajatel ei ole keelatud viidata pooleliolevale kriminaalasjale, kuid nende sõnavõttudes tuleb säilitada diskreetsus ning mitte mingil tingimusel ei ole lubatud kujundada avalikkuses arvamust, et ametiisiku meelest on isik süüdi kriminaalkuriteos enne kohtuotsuse jõustumist. Samuti ei ole avaliku võimu kandjatel keelatud viidata esimese astme süüdimõistvale kohtuotsusele, kuid seda tehes tuleb austada süütuse presumptsiooni, sest vastasel juhul kaotaks apellatsioonimenetlus oma tähenduse. Süütuse presumptsiooni kaitseala on ajaliselt absoluutne, sest vastupidine seisukoht tähendaks selle põhiõiguse kaitse vähenemist ajalisel teljel seda rohkem, mida kauem kulub apellatsioonikohtul aega otsuse tegemiseks.¹⁰ Süütuse presumptsiooni on rikutud siis, kui enne süüdimõistva kohtuotsuse jõustumist võib kohtu või ametiisiku argumentatsioonist välja lugeda veendumuse, et isik on süüdi. EIK selgitab, et süütuse presumptsiooni mõju ei katke süüditunnistamisega esimeses kohtuastmes.¹¹

Eelnõus väljatoodud muudatusettepanekud tagavad süütuse presumptsiooni kaitse ja samas võimaldavad avalikkusel tutvuda kohtulahenditega. Jõustumata kohtulahendil peab olema märges „jõustumata“. Sellega antakse avalikkusele teada, et isik ei ole veel süüdi.

Lahendi staatuse väljakuvamine on olulise tähtsusega ka siis, kui on vaja viidata avalikustatud lahendile. Kohtumenetluse poolel, kohtutel, üliõpilastel ja teistel kohtupraktikast huvitatutel on võimalik viidata töös kasutatava lahendi seisundile. Avalikkuse jaoks on tagatud õige informatsioon, kas tegemist on veel poolelioleva vaidlusega kohtus või menetlus on lõppenud ja lahend jõustunud.

Tihti kujuneb avalikkuse arvamus käimasolevast kohtumenetlusest meedias kajastatu põhjal ja sõltuvalt ajakirjanduse või menetluspole väljaõeldust ei pruugi laiem avalikkuse jaoks olla selge, kas tegemist on lõpliku otsusega või mitte. Kohtute haldamise nõukoja soovitude punkti 7.3.1 kohaselt väljastavad kohtud juba praegu ajakirjanikele jõustumata lahendeid, märkides, et tegemist on jõustumata lahendiga.¹² Kohtulahendi jõustumise või tühistamise kohta informatsiooni saamiseks peab ajakirjanik ise kohtule päringu esitama.

Eelnõu muudatuse kohaselt on nii ajakirjanikel kui ka avalikkusel võimalik saada ajakohast infot kohtulahendi jõustumise kohta veebilehelt ilma kohtu poole pöördumata.

⁸ EIK. Du Roy ja Malaurie vs. Prantsusmaa, 3.10.2000, p 34 <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58829>

⁹ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. <https://www.riigiteataja.ee/akt/13320295>

¹⁰ EIK. Konstas vs. Kreeka. 53466/07, 24.05.2011. https://www.echr.coe.int/Documents/CLIN_2011_05_141_ENG_886849.pdf

¹¹ EIK. Perica Oreb v. Croatia 20824/09, 31.10.2013 <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-127407>

¹² <https://www.kohus.ee/et/ajakirjanikule/kohtute-haldamise-noukoja-soovitused-kohtute-meediasuhtluseks>

Väljatöötamiskavatsuses oli ettepanek mitte avalikustada kohtulahendis õigeksmõistetu nime. Eelnõu ettevalmistamisel see ettepanek toetust ei leidnud ning eelnõusse lisati säte, mille kohaselt õigeksmõistetu nimi kuulub avalikustamisele, kuid tal on õigus taotleda oma nime asendamist tähemärgiga.

Sihtgrupid pöörasid tähelepanu ka kohtute töökoormuse tõusule seoses kohtulahendite kohesele avalikustamisele veebis.

Eelnõus toodud muudatuste rakendamiseks tuleb arendada kohtute infosüsteemis jõustumata kohtulahendite avalikustamise ja isikuandmete automatiseerimist ning avalikustatud lahendile „jõustumata“, „tühistatud“, „osaliselt tühistatu“ või „jõustunud“ märke lisamist Riigi Teataja veebilehel.

Eelnõus esitatud lahendused võimaldavad vastavalt põhiseaduse § 24 lõikele 4 kohtuotsuse avalikkusele kättesaadavaks teha kohe pärast lahendi avalikku kuulutamist. Kohtupraktikast huvitatud ei pea enam avalikult teatavaks tehtud kohtulahendi jõustumist ootama ja kõikide avalikustamisele kuuluvate kohtulahenditega saab tutvuda Riigi Teataja veebilehel. Kohtutele toob muudatus kaasa tööprotsesside lihtsustumise, kuna enam ei ole vaja jälgida kohtulahendi jõustumist ja see õigel ajal avalikustada.

Teine eelnõu oluline muudatus toob kaasa tsiviil- ja halduskohtumenetluses kohtulahendite arvutivõrgus avalikustamise ilma füüsilisest isikust menetlusosalise isikuandmeteta.

Põhiseaduse § 26 kohaselt on igaühel õigus perekonna- ja eraelu puutumatusele. Põhiseaduse §-ga 26 kaitstud eraelu sfääri kuulub muu hulgas isiku õigus informatsioonilisele enesemääramisele.¹³ Informatsiooniline enesemääramine tähendab igaühe õigust ise otsustada, kas ja kui palju tema kohta andmeid kogutakse ja salvestatakse, seetõttu on eraelu kaitse üheks oluliseks valdkonnaks isikuandmete kaitse. Andmete, sealhulgas isikuandmete hulk ja neis sisalduv teave üha suureneb ja sekkumine isikuandmete sfääri üha laieneb¹⁴.

Kohtulahendite kohesel arvutivõrgus avalikustamisel tagatakse kohtupraktika kättesaadavus, kontroll kohtu tegevuse üle ja õigusemõistmise läbipaistvus. Füüsilise isiku nime lahendis avalikustamise vastu puudub üldjuhul avalik huvi, kuid isikuandmete avalikustamisega võib isikul tekkida olulisi eraelulisi probleeme ja esineda eraellu sekkumisi.

Eelnõu muudatus tagab nii kohtupraktika kiiresti kättesaadavaks tegemise kui ka kohtulahendis nimetatud füüsiliste isikute perekonna- ja eraelu puutumatuse. Isikul on õigus igal ajal taotleda kohtult oma nime kohtulahendis avalikustamist.

Enamikus Euroopa Liidu liikmesriikides toimub tsiviil- ja kriminaalasjade (21 riigis) ning haldusasjade (17 riigis) kohtulahendite avalikustamine ilma isikuandmeteta. Meie naaberriikidest võib näiteks tuua Soome, Rootsi ja Läti. Kõigis neis asendatakse veebis avalikustatavates kohtulahendites vaikimisi füüsiliste isikute nimed ja muud isikuandmed tähemärkidega.¹⁵

¹³ Põhiseaduse kommenteeritud väljaanne. 2020. § 19 komm. 5 https://pohiseadus.ee/sisu/3490/paragrahv_19

¹⁴ Põhiseaduse kommenteeritud väljaanne. 2020. § 26 komm. 24 https://pohiseadus.ee/sisu/3497/paragrahv_26

¹⁵ M. van Opijnen. G. Peruginelli. E. Kefali, M. Palmirani. On-line Publication of Court Decisions in the EU. Report of the Policy Group of the Project Building on the European Case Law Identifier. (<http://bo-ecli.eu/uploads/deliverables/Deliverable%20WS0-D1.pdf>)

Tsiviil- ja kriminaalkohtumenetluses avalikustamisele kuuluvate kohtumääruste loetelu täiendamine.

TsMS § 479 lg 1 järgi tehakse hagita asjas määrus avalikult teatavaks üksnes seaduses ettenähtud juhul. Avalikult teatavaks tehtavad määrused avaldatakse otsuste avaldamise korras kohtu veebilehel ja mujal arvutivõrgus selleks määratud kohas vastavalt TsMS §-s 462 sätestatule. Ringkonnakohtu ja Riigikohtu hagita menetlust lõpetavad jõustunud määrused avaldatakse arvutivõrgus ka juhul, kui neid ei tehta avalikult teatavaks.

Kehtiv seadus näeb otseselt ette teatud liiki hagita asjades kohtulahendite avalikustamise. Samas võib avalikkusel olla suur huvi näiteks selliste hagita asjade vastu, kus toimub sisuline vaidlus. Avalikkusel on enim küsimusi tekkinud seoses sellega, et avalikult kasutatavale teele juurdepääsu ja tehnorajatise talumise asjades tehtud lahendeid ei avalikustata. Tähelepanu väärib ka, et 1. jaanuaril 2018 jõustusid korteriomandi- ja korteriühistuseaduse ning TsMS § 613 muudatused, mille kohaselt lahendatakse korteriühistu organi otsuse kehtetuks tunnistamise ja tühisuse tuvastamise nõue kohtus hagita menetluses. Enne viidatud kuupäeva lahendati korteriühistuseaduse alusel osutatavate teenuste asjad ja korteriühistu juhtorganite otsuste vaidlused hagimenetluses ning siis avalikustati menetlust lõpetavad lahendid kohtuotsuste avalikustamise sätete alusel. Pärast 1. jaanuari 2018 neis menetlustes tehtud uusi lahendeid enam ei avalikustata, kuna tegemist on hagita menetlustega ja kohtulahendite avalikustamine ei ole seaduses ette nähtud.

KrMS § 408¹ lg 1 kohaselt avalikustatakse jõustunud kohtuotsus ja jõustunud kohtumäärus, millega menetlus lõpetatakse, selleks ettenähtud kohas arvutivõrgus, välja arvatud juhul, kui kriminaalasjas, milles kohtumäärus tehti, jätkub kohtueelne menetlus. Kuid kohtupraktika kättesaadavamaks tegemise eesmärgil tuleb ette näha suurema hulga kohtumääruste avalikustamine kui ainult menetluse lõpetamise määrused. Tihti kaasneb karistusest ennetähtaegse vabastamise kohtumenetlustega suur avalik huvi – mis saab süüdimõistetu karistusest, kas ta vabastatakse enne tähtaega ja mis põhjusel.

Väljatöötamiskavatsuses tehti ettepanek täiendada tsiviilkohtumenetluse seadustikku nii, et määrused avalikult kasutatavale teele juurdepääsu ja tehnorajatise talumise asjades ning korteriomandi- ja korteriühistuseaduse alusel osutatavate teenuste asjades avalikustatakse.

Samuti tehti ettepanek avalikustada need esimese astme kohtu hagita menetluste lahendid, milles on jõustunud ringkonnakohtu või Riigikohtu lahendid.

Kriminaalmenetluse seadustikku aga lisada avalikustamisele kuuluvate lahendite hulka ka kohtulahendi täitmisega seotud küsimustes tehtud kohtulahendid ja ringkonnakohtu määrused.

Väljatöötamiskavatsusele tagasiside andjad pooldasid tsiviilkohtumenetluses hagita menetluses ja kriminaalmenetluses avalikustamisele kuuluvate kohtumääruste loetelu täiendamist.

Kriminaalmenetluses toodi esile probleem süüdistatava nime avalikustamises määrustes juhul, kui karistus on kustunud või lahend ei sisalda karistust. Süüdistataval peab olema võimalus taotleda kohtult oma nime avalikustamise lõpetamist.

Eelnõuga muudetakse tsiviilkohtumenetluse seadustikku ja arvutivõrgus kuuluvad avalikustamisele ka korteri- ja kaasomandi ning avalikult kasutatavale teele juurdepääsu, maaparandussüsteemi eesvoolu ja tehnorajatise talumise asjades tehtud määrused. Avalikustada

tuleb lisaks ringkonnakohtu ja Riigikohtu hagita menetlust lõpetavate määrustele ka samas asjas tehtud maakohtu lahend.

Eelnõu koostamise käigus jäadi kehtiva regulatsiooni juurde, et süüdimõistetu nimi kuulub avalikustatud kohtulahendist pseudonüümimisele alles pärast karistuse kustumist.

Eelnõuga muudetakse kriminaalmenetluse seadustikku ja arvutivõrgus avalikustamisele kuuluvad tingimisi enne tähtaega vangistusest vabastamise määrused. Süüdimõistetu nimi avalikustatakse, kuid eemaldatakse kohtulahendist pärast karistuse kustumist.

Samuti toodi väljatöötamiskavatsuses välja võimalik lahendusvariant, mille järgi avalikustatakse kriminaalmenetluses kõik ringkonnakohtu määrused. Saabunud tagasiside näitas, et küsimus vajab terviklikumat analüüsi ning arutelu sihtrühmadega, kelle kooskõlastusringi käigus tehtud ettepanekud on väga kasulik sisend järgmise väljatöötamiskavatsuse jaoks.

Kohtutoimikuga tutvumine kriminaalkohtumenetluses ning tsiviil- ja halduskohtumenetluse kinnises menetluses.

Erinevalt TsMS § 59 lg-test 2–5 ja 6 ning HKMS §-st 89 ei näe kehtiv kriminaalmenetluse seadustik ette menetlusvälise isiku poolt toimikuga tutvumise aluseid ega korda. KrMS-ist võib leida üksnes üksikuid sellekohaseid sätteid. Nii näeb KrMS § 214 ette õiguse avaldada kohtuelse menetluse andmeid prokuratuuri loal koos võimalusega rikkujat trahvida. Süüdistataval on õigus kohtutoimikuga tutvuda kaitsja vahendusel (KrMS § 320 lg 2).

Kriminaaltoimiku tutvustamine pärast kriminaalmenetluse lõpetamist on reguleeritud KrMS § 206 lg-s 3 sätestatud juhul ja puudutab üksnes kannatanu õigust tutvuda kriminaaltoimikuga kriminaalmenetluse lõpetamise korral. Kohtutoimikutega on võimalik tutvuda ka ajakirjanikel pressiesindaja vahendusel kohtute haldamise nõukoja soovitude punkti 5 järgi, mille kohaselt saab ajakirjanik kohtutoimikuga tutvuda pärast kohtulahendi jõustumist kohtu esimehe, kohtumaja juhi või asja menetlenud kohtuniku ning Riigikohtu toimiku puhul asja menetlenud kolleegiumi esimehe loal¹⁶. Kui kohus keeldub ajakirjanikule kriminaalmenetluse toimikuga tutvumiseks loa andmisest, siis saab selle vaidlustada halduskohtumenetluse korras.

Selline reguleerimata olukord on toonud kaasa pikki kohtuvaidlusi kriminaalmenetluse toimikuga tutvumise keeldumise teemal. Viimati käsitles Riigikohtu kriminaalkolleegium kohtuasjas nr 1-19-8262 toimikuga tutvumise probleeme ja ütles, et õigusselguse huvides võiks kriminaal- ja kohtutoimikuga tutvumise kord, sh toimikuga tutvumine pärast kriminaalmenetluse lõpetamist ja toimiku arhiivimist, olla ammendavalt reguleeritud kriminaalmenetluse seadustikus. Seda sarnaselt halduskohtumenetluse seadustiku ja tsiviilkohtumenetluse seadustikuga, kus on toimikuga tutvumiseks kehtestatud alused ja kord, mis on käsitatav avaliku teabe seaduse ja isikuandmete kaitse seaduse suhtes eriregulatsioonina¹⁷.

Väljatöötamiskavatsusele saabunud tagasisides toetati kriminaalmenetluses pärast kohtumenetluse lõppu kohtutoimikuga tutvumise võimaldamise reguleerimist.

¹⁶ KHN-i soovitused kohtute meediasuhtluseks, p.5. <https://www.riigikohus.ee/et/kohtute-haldamise-noukoda/soovitused-kohtute-meediasuhtluseks>.

¹⁷ RKKKm 16.04.2020, 1-19-8262. <https://www.riigikohus.ee/et/lahendid?asjaNr=1-19-8262/17>

Eelnõu muudatuse kohaselt täiendatakse kriminaalmenetluse seadustikku paragrahvi, mille järgi võib menetlusväline isik õigustatud huvi korral ja kohtu nõusolekul tutvuda kohtutoimikuga. Vaja on esitada kirjalik taotlus ja kohtul on õigus nõuda taotlejalt õigustatud huvi tõendamist. Tutvumisloa andmisest keeldumine on vaidlustatav kriminaalkohtumenetluse korras.

TsMS § 59 lg 3 teine lause ja HKMS § 89 lg 2 kolmas lause näevad ette, et menetlusväline isik ei või ka pärast seda, kui asjas on menetlus jõustunud lahendiga lõppenud, tutvuda kinnises menetluses arutatud asja toimikuga. TsMS § 38 lg 1 ja HKMS § 77 lg 1 võimaldavad kohtul kuulutada tsiviil- või halduskohtumenetluse kinniseks kas tervikuna või osaliselt. Menetluse osalisel kinniseks kuulutamisel võidakse kinniseks kuulutada näiteks kohtuistungid, menetlusedokument või asjas tehtav lahend. Kohtute infosüsteemis märgitakse tervikuna kinniseks kuulutatud kohtuasi märkega „konfidentsiaalne“. Kui menetlus on kuulutatud osaliselt kinniseks, märgitakse kohtuasja pabertoimikule lehekülgede numbrid, mis sisaldavad kinniseks kuulutatud istungi materjale või konfidentsiaalsel infot.

Kehtiva regulatsiooni kohaselt tervikuna kinniseks kuulutatud menetluses ei saa menetlusvälisele isikule toimikut kunagi tutvustada ja nimetatud piirang puudutab ka ajakirjanikke. Avaliku teabe seaduse (AvTS) § 40 kohaselt peavad juurdepääsupiirangutel olema kindlad ajalised tähtajad. Menetlusseadustikud kinnise menetluse juurdepääsupiirangu lõppemise tähtaegu ette ei näe ja toimiku juurdepääsupiirangut lõpetada ei võimalda. Toimik jääb avalikkuse eest suletuks tähtajatult.

Kinniseks kuulutamise alused võivad aastatega siiski ära langeda, aktuaalsuse kaotada või isegi juba lahendi jõustumisel olla asjakohatud. Menetluse kinniseks kuulutamise tähtajatu piirang ja toimikule ligipääsu keeld ei ole seepärast alati põhjendatud.

Väljatöötamiskavatsuses tehti kaks ettepanekut. Esiteks, muuta TsMS § 59 lg 3 teist lauset ja HKMS § 89 lg 2 kolmandat lauset nii, et juhul kui menetlusväline isik soovib tutvuda kinnises menetluses arutatud asja toimikuga, vaatab kohus juurdepääsupiirangu vajalikkuse üle. Juurdepääsupiirangu jätkumise korral ei või menetlusväline isik tutvuda kinnises menetluses arutatud asja toimikuga. Teine võimalus on mitte sätestada menetlusseadustikes kinnises menetluses toimikuga tutvumise keeldu. Kuna igal juhul otsustab kohus menetlusvälise isiku juurdepääsu toimikule, siis toimuks see sarnaselt ka kinnise menetluse puhul.

Väljatöötamiskavatsuse kohta saadetud arvamustes üldiselt mõõndakse, et teatud juhul võib kohtuasja kinniseks kuulutamise alus ära langeda. Selget poolehoidu kavandatav muudatus ei leidnud, kuid mõningat toetust leidis teine ettepanek.

Eelnõu koostamisel arvestati saabunud tagasisidega ning tsiviil- ja halduskohtumenetluse seadustikest jäetakse välja kinnises menetluses toimikuga tutvumise keeld. Toimikuga tutvumise regulatsioon on sama nii avaliku kui ka kinnise menetluse korral.

Eelnõu muudatusega võimaldatakse menetlusvälisel isikul esitada toimikuga tutvumise taotlus tsiviil- ja halduskohtumenetluses kinnises menetluses arutatud kohtuasjas. Menetlusväline isik peab toimikule juurdepääsu taotlust põhjendama. Ka EIK on selgitanud, et menetlusvälised isikud, kes taotleavad juurdepääsu kohtudokumentidele, peavad põhjendama, et nimetatud

dokumendid sisaldavad üldist huvi pakkuvat teavet või on vajalikud isiku õiguste teostamiseks.¹⁸

Kohus otsustab esitatud taotluse alusel konkreetse kohtuasja toimikuga tutvumisloa andmise või tutvumisloa andmisest keeldumise. Tutvumisloa andmisest keeldumine on vaidlustatav.

Kohtuistungite avalikud ülekanded kohtu veebilehel.

Põhiseaduse § 24 lg 3 kohaselt on kohtuistungid avalikud. Õigus avalikule kohtumenetlusele peaks tagama ka avalikkusele võimaluse kohtuprotsessi jälgida. Avalikkuse suurt tähelepanu pälvivas kohtuasjas võib kohtu ja menetlusosaliste nõusolekul olla õigustatud kohtuistungist ka otseülekande tegemine. IT-lahenduste läbimõeldud juurutamine koos tasakaalustavate meetmetega võib tublisti parandada õigusemõistmise kättesaadavust, efektiivsust ja avalikkust.¹⁹

Ka EIK on välja toonud, et kui istung toimub kohas, kuhu avalikkusel juurdepääsu ei ole (nt vanglas), siis tuleb ikkagi tagada, et meedia ja avalikkus saaks sellel osaleda.²⁰ Samavõrd oluline on tagada, et ka virtuaalistungitest oleks avalikkusel võimalik osa võtta. EIK on kinnitanud, et riikidel on suur kaalutusõigus otsustada, kas ja millises mahus lubada meedial istungeid salvestada ja üle kanda.²¹

Praegusel ajal puuduvad menetlusseadustikes normid istungi avaliku ülekandmise kohta. Kehtiva seaduse kohaselt on kohtutel võimalik kohtuistungeid pidada tehniliste lahenduste abil (KrMS § 69) ja menetluskonverentsina (TsMS § 350 ja HKMS § 129 lg 3). Mõlemal juhul on tegemist virtuaalistungitega, kus menetlusosalistel on võimalik viibida istungi ajal muus kohas kui kohtusaalis ja, olles loginud sisse videoistungile, teha reaajas menetlustoiminguid.

Eriolukorra ajal hakati praktikas pidama istungeid ka täielikult virtuaalistungitena²² nii, et keegi osalejatest ei viibinud kohtusaalis. Samas on reguleerimata küsimus, kuidas tagada istungite avalikkus ja avalikkuse juurdepääs istungile, mis toimubki ainult virtuaalsaalis ja puudub füüsiline ruum, kuhu avalikkus saab minna. Eriolukorra ajal lahendati olukord nii, et istungil osalemise soovist enne teada andnud ajakirjanikule saadeti samuti kutse virtuaalistungile ning tal oli võimalus istungil osaleda.

Istungite internetis ülekandmise võimalus avardeb ka üliõpilaste ja teiste huviliste võimalusi kohtuistungeid jälgida. Kohtusaalid on väikesed ega pruugi mahutada alati kõiki istungil osaleda soovijaid. Samuti võib rohke pealtvaatajate arv kohtusaalis segada menetlusosalisi.

Selleks et avalikkusel oleks võimalik jälgida interneti vahendusel istungeid, mis toimuvad nii kohtusaalis kui virtuaalistungitena, tehti väljatöötamiskavatsuses ettepanek lisada menetlusseadustikesse menetlusväliste isikute võimalus jälgida istungeid veebilehel. Tagasisides leidis ettepanek toetust, kuid rõhutati, et tuleb tagada tehnilised tingimused, et kohtul oleks võimalik kontrollida, et istungi ülekannet ei salvestata, pildistata ega järelvaadata ning et istungeid saab vaadata vaid isik, kes on end vastavas keskkonnas nõuetekohaselt autentinud.

¹⁸ EIK. Studio Monitori jt vs. Gruusia. 44920/09. 30.05.2020 p.-39-40 <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-200435>

¹⁹ Põhiseaduse kommenteeritud väljaanne. 2020. § 24 komm. 29 https://pohiseadus.ee/sisu/3495/paragrahv_24

²⁰ EIK. Riepan vs. Austria, 35115/97, 14.11.2000, p 28-29 <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58978>

²¹ EIK. H-Ł vs. Poola, 14781/07, 15.09.2015 p 59 <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-157931>

²² VTK tabel 25 <https://adr.rik.ee/jm/dokument/7898689>

Eelnõuga muudetakse tsiviilkohtumenetluse ja kriminaalmenetluse seadustikke ning lisatakse kohtuistungite veebilehel ülekandmise sätteid.

Istungite avalik ülekanne saab toimuda järgmistel tingimustel: ülekande tegemiseks on kohtu luba; ülekanne tehakse juhul, kui tegemist on õigusemõistmisega seotud vajadusega; istungeid saab vaadata vaid isik, kes on end vastavas keskkonnas nõuetekohaselt autentinud; istungi ülekannet ei tohi salvestada, pildistada ega järelvaadata (v.a kui kohus on teisiti otsustanud); info istungi veebiülekande toimumise kohta avaldatakse Riigi Teataja veebilehel²³ kohtuistungite nimekirjas.

Kriminaalkohtumenetluses istungil avalikuks saanud teabe avalikustamise piirang.

Kohtuistungi avalikkust piiratakse KrMS § 12 lg 4¹ järgi. Kohus võib menetlusosalisi ja teisi istungisaalis viibijaid põhistatud määrusega kohustada asja menetlemisel teatavaks saanud asjaolu saladuses hoidma ka juhul, kui kohtuistung ei ole kinniseks kuulutatud, kuid saladuse hoidmine on ilmselt vajalik sama paragrahvi lõikes 1 nimetatud õiguse või huvi kaitseks.

Kohus peab eelviidatud kohustavat määrust seaduse järgi põhjendama ja selgitama saladuse hoidmise kohustuse tähtaega, kuid praktikas on juhtumeid, kus määratakse saladuse hoidmise tähtaeg kohtumenetluse lõpuni (vt Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 29. mai 2020. a määrus asjas nr [1-17-9149](#)). Tegemist võib olla liiga pika tähtajaga ja avalikkuses tekitada küsimusi, kas tegemist on avaliku kohtumõistmisega. Selle probleemi töid kohtumenetluse avalikkuse ümarlaval²⁴ esile eelkõige ajakirjanikud, kelle hinnangul on selline pikk tähtaeg ebamõistlik, piirates sõna- ja ajakirjandusvabadust.

Samuti pole üheselt selge, kas menetlusvälistel isikutel, keda on kohustatud vaikima, on kriminaalmenetluses kaebeõigus kohustuse õiguspärasuse kontrollimiseks. TsMS § 41 lg 3 (kohaldub ka halduskohtumenetlusele) sätestab sellise istungi avalikkuse piiramise, kuid sama paragrahvi lg 4 reguleerib lisaks edasikaebekorda. KrMS § 384 lg 1 järgi on maakohtu määruse peale määruskaebuse esitamise õigus kohtumenetluse pooltel, samuti menetlusvälisel isikul, kui kohtumäärusega on piiratud tema õigusi või seaduslikke huve.

Riigikohtu kriminaalkolleegium selgitas eelviidatud kohtuasjas, et juhul, kui saladuse hoidmise kohustus on määratud isikule, kes ei ole kriminaalasjas kohtumenetluse pooleks, siis tuleb tema kaebeõiguse üle otsustamiseks hinnata, kas maakohtu määrusega on piiratud tema õigusi või seaduslikke huve (p 7). See tähendab, et iga kord, kui ajakirjanik esitab määruskaebuse vaikimise kohustuse peale, peab kohus otsustama tema kaebeõiguse üle.

Väljatöötamiskavatsuses tehti ettepanek muuta kriminaalmenetluse seadustikus istungil avalikuks saanud info avaldamise piiramise sätet ja täiendada seadust järgmiselt: kohus peab märkima saladuse hoidmise kohustuse ajaliselt, piirangu ajalisel kehtestamisel tuleb kaaluda avalikku huvi, saladuse hoidmise kohustuse kohta tehtud määruse peale võib saladuse hoidmiseks kohustatud isik esitada määruskaebuse.

Edasise analüüsi käigus aga selgus, et saladuse hoidmise tähtaja ajalist piirangut ei saa alati määrata ja määramise kohustuse seadmine seaduses ei ole põhjendatud, mistõttu vastavat muudatust eelnõus ei ole. Kriminaalmenetluse seadustikku täiendatakse kaebeõiguse

²³ Riigi Teataja. https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtuistungid_otsing.html.

²⁴ VTK lk 1 <https://adr.rik.ee/jm/dokument/7898689>

võimaldamisega isikule, kellele kohus on määranud istungil teatavaks saanud asjaolude saladuses hoidmise kohustuse.

3 Eelnõu sisu ja võrdlev analüüs

3.1 Halduskohtumenetluse seadustiku muutmine

Eelnõu §-ga 1 muudetakse halduskohtumenetluse seadustikku.

Eelnõu § 1 punktiga 1 jäetakse HKMS § 89 lõikest 2 välja neljas lause „Menetlusväline isik ei või tutvuda kinnises menetluses arutatud asja toimikuga“.

Muudatuse eesmärgiks on võimaldada menetlusvälisel isikul tutvuda kohtu loal ka kinnises menetluses arutatud kohtuasja toimikuga. Menetluse või osa menetlusest kinniseks kuulutamine ei tähenda vaikimisi kogu toimiku kättesaadavaks tegemise keeldu. Kinnises menetluses toimikuga tutvumine toimub §-s 89 sätestatud tingimustel ja korras. Kohus võib taotlejalt nõuda ka õigusliku huvi tõendamist.

Seni ei olnud menetlusvälisel isikul võimalik huvi kaalukusest olenemata õigust esitada isegi taotlust tutvumaks kinnises menetluses arutatud asja toimikuga. Kohus otsustab esitatud taotluse alusel konkreetse kohtuasja toimikuga tutvumiseks loa andmise või tutvumisloa andmisest keeldumise.

Tutvumisloa andmine ei muuda kohtuasja menetlust avalikuks, tegemist on jätkuvalt kinnises menetluses arutatud asja toimikuga.

Kohtute infosüsteemi andmetel oli halduskohtumenetluses perioodil 01.01.2020–31.12.2020 jõustunud kohtulahenditest konfidentsiaalseid menetlusi umbes 3%. Tegemist on väikese osakaaluga kohtumenetlustest ja tutvumisloa andmise otsustamine ei too kaasa märgatavat töökoormust.

Eeldusel, et kinnised menetlused sisaldavad juurdepääsupiiranguga andmeid, toob nende eemaldamine enne toimiku tutvumiseks andmist kohtu kantseleile tööd juurde. Kuna pole võimalik ette näha, kui suurel määral hakkavad menetlusvälised isikud esitama taotlusi kinnises menetluses toimikuga tutvumise kohta, ei saa praegu prognoosida sellega seotud töökoormuse võimalikku tõusu.

Eelnõu § 1 punktiga 2 asendatakse HKMS-i § 127 lõikes 7 sõnad „kohtu veebilehel“ sõnadega „Riigi Teatajas“ vastavas käändes.

Muudatusega täpsustatakse kohtuistungide toimumise aja avalikustamist veebilehel. Seni kehtiva regulatsiooni kohaselt tuleb nimetatud ajad avalikustada kohtu veebilehel. Praktikas avalikustavad kohtud kohtuteave Riigi Teatajas²⁵ ning kohtute veebilehtedel on viide, mis viib kasutajad õigele veebilehele. Kohtute veebilehtedel ei avalikustata kohtuistungide toimumise aega.

²⁵ Riigi Teataja. https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtuistungid_otsing.html

Muudatus annab kohtumenetlusest huvitatud isikutele ja menetlusosalistele info, kus tegelikult on leitav neid huvitav informatsioon. Kohtu veebilehe asemel on selleks Riigi Teataja.

Eelnõu § 1 punktidega 3–5 muudetakse HKMS-i § 173 lõiget 4. Sõnad „kohtu veebilehel“ asendatakse sõnadega „Riigi Teatajas“ ja muudetakse HKMS-i § 173 lõike 4 teise lause sõnastust nii, et otsuse avalikult teatavakstegemise aeg avaldatakse Riigi Teatajas ilma füüsilisest isikust menetlusosalise nimeta.

Muudatusega täpsustakse, et otsuse avalikult teatavaks aeg avaldatakse kohtu veebilehe asemel Riigi Teatajas. Muus osas säilitatakse lõike 4 senises sõnastuses. Sealhulgas viimane lause, mille kohaselt on otsuse avalikult teatavakstegemise aeg avaldatud 30 päeva pärast otsuse avalikult teatavakstegemist.

Muudatuse tulemusena on kohtupraktikast huvitatud isikutel võimalik leida vaidluse sisu järgi kohtulahendeid kohe pärast avalikult teatavakstegemist ja nendega saab tutvuda Riigi Teataja veebilehe kaudu. Menetlusosalistele peab kohus endiselt teatama otsuse teatavakstegemise aja kas istungil või kirjalikult (HKMS § 173 lg 2).

Muudatuse eesmärgiks on suurendada kohtupraktika kättesaadavust, samal ajal tagades füüsilisest isikust menetlusosalise eriliiki isikuandmete ja eraelu puutumatuse kaitse.

Muudatus on tingitud eelnõu § 1 punktist 6, mille kohaselt kuuluvad kohtuotsused arvutivõrgus avalikustamisele pärast avalikult teatavakstegemist. Füüsilisest isikust menetlusosalise nime arvutivõrgus avalikustatavas kohtulahendis ei avalikustata. Kohtulahend avalikustatakse kohe (sh jõustumata ja tühistatud kohtulahendid) ning selleks, et füüsilisi isikuid ei oleks võimalik seostada konkreetse pseudonüümitud lahendiga, ei kuulu nende nimed avalikustamisele ka otsuse avalikult teatavakstegemise aja avaldamisel.

Eelnõu § 1 punkti 6 muudatusega jäetakse HKMS § 175 lõike 1 esimesest lausest välja viide jõustunud kohtuotsuse avaldamisele. Kohtuotsus kuulub arvutivõrgus avalikustamisele kohe pärast avalikult teatavakstegemist. Kohtuotsus avaldatakse Riigi Teatajas.

Muudatuse eesmärgiks on avalikustamisele kuuluvate kohtuotsuste (sh jõustumata ja tühistatud) avaldamine veebis sõltumata jõustumisest ja nende kättesaadavaks tegemine avalikkusele. Menetlusväline isik saab veebis tutvuda jõustumata kohtulahendiga ilma selleks kohtule taotlust esitamata. Menetlusosalise jaoks regulatsioon ei muutu, temal on võimalik endiselt lahend saada kas e-toimiku kaudu, elektrooniliselt või paberkandjal.

Lahendil on automaatselt märges „jõustumata“. Kui lahend tühistatakse või jõustub, siis vastav märges muutub. Sama kohtuasja eri kohtuastmete lahendid on Riigi Teataja veebilehel edasikaebuste kaudu seotud. Lahendil staatuse kuvamine on olulise tähtsusega eriti siis, kui on vaja viidata avalikustatud lahendile. Avalikkuse jaoks on tagatud õige informatsioon, kas tegemist on veel poolelioleva vaidlusega kohtus või menetlus on lõppenud ja lahend on jõustunud.

Paragrahvi 175 lõike 1 muudatuse rakendamine toob kaasa muudatusi kohtute tööprotsessis. Praegu tegeleb jõustunud kohtulahendite avalikustamisega kohtu kantselei. Kui lahend tuleb avalikustada pärast teatavakstegemist, siis peab olema tagatud kantselei teavitamine menetleja poolt kohtulahendi tegemisest. Teine võimalus on, et pärast kohtuniku poolt lahendi allkirjastamist teeb kohtuistungis sekretär kohtute infosüsteemi kaudu vajalikud toimingud selleks, et lahend saaks veebis avalikustatud, ning kohtu kantselei jääb tööprotsessist välja.

Kuna enam ei pea kohus jälgima kohtulahendi jõustumist ja vastavalt sellele õigel ajal lahendit avalikustama, siis muudatus pigem lihtsustab kohtu töö korraldamist lahendite avalikustamisel.

Muudatuse tulemusena ei suurene kohtute töökoormus oluliselt, kuna kõik lahendid avalikustatakse jõustumisel juba praegu. Kehtiva regulatsiooni kohaselt ei avalikustata täielikult tühistatud lahendeid. Nende osakaal on väike: haldusasju tühistati 2020. aastal²⁶ vaid 3,4% ehk selle võrra rohkem tuleb edaspidi kohtulahendeid avalikustada.

Muudatuse rakendamiseks tuleb arendada KIS-is jõustumata kohtulahendite avalikustamise ja isikuandmete automatiseerimist ning avalikustatud lahendile „jõustumata“, „tühistatud“ või „jõustunud“ märke lisamist Riigi Teataja veebilehel.

Eelnõu § 1 punktiga 7 tunnistatakse kehtetuks HKMS § 175 lg 2. Kohtuotsuse arvutivõrgus avalikustamine ei ole enam sõltuvuses kohtuotsuse jõustumisest. Avalikustamisele kuuluv kohtuotsus avaldatakse kohe pärast tegemist arvutivõrgus.

Kui menetlusväline isik soovib tutvuda arvutivõrgus osaliselt avalikustatud või avalikustamata kohtulahendi terviktekstiga, siis on tal võimalus tutvuda kohtuotsusega §-s 89 sätestatud alustel.

Eelnõu § 1 punkti 8 muudatusega jäetakse HKMS § 175 lõikest 3 välja termin „andmesubjekt“. Seni mõisteti andmesubjektina nii juriidilist kui füüsilist isikut, kuid Euroopa Parlamendi ja nõukogu määruse (EL) 2016/679 artikli 4 p 1 kohaselt saab andmesubjektiks olla ainult füüsiline isik.

Seetõttu reguleeritakse §-s 175 kohtulahendite veebis avalikustamisel eraldi füüsiliste ja juriidiliste isikute andmete avaldamist.

Muudatuse kohaselt ei avalikustata arvutivõrgus füüsilisest isikust menetlusosalise nime ja isikuandmeid. Nimi tuleb asendada tähemärkidega. Seni kehtinud võimalus asendada nimi ka initsiaalidega ei taganud isiku täielikku pseudonüümimist.

Kohtuotsuste avalikustamisele seab piirangud eelkõige PS §-st 26 tulenev õigus perekonna- ja eraelu puutumatusele. Kohtulahendite avalikustamisel tuleb tagada eriliiki isikuandmete kaitse ning see, et eraelu puutumatust ei kahjustataks. Seetõttu nähakse ette kohtulahendite avalikustamine arvutivõrgus ilma füüsilistest isikutest menetlusosaliste nimede ja muude isikuandmeteta.

Kui kohtulahend sisaldab füüsilise isiku füüsilisest isikust seadusliku esindaja andmeid ja nende andmete järgi on võimalik pseudonüümitud isikut identifitseerida, siis ei kuulu ka seadusliku esindaja nimi avalikustamisele.

Muudatus ei too kaasa täiendavat töökoormust kohtutele. Kohtute infosüsteemi andmetel avalikustati halduskohtumenetluses esimese ja teise astme kohtutes 2020. aastal muutmata kujul 45% kohtulahendeid. See arv sisaldab ka lahendeid, kus menetlusosalisteks olid ainult juriidilised isikud. Tallinna Halduskohus ja Tallinna Ringkonnakohus avalikustavad juba praegu kohtulahendeid ilma füüsilisest isikust menetlusosalise isikuandmeteta. Tartu Halduskohtus teeb otsustuse avalikustamise viisi kohta kohtunik.

²⁶ I ja II astme kohtute 2020. a statistilised koondandmed.

<https://www.kohus.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/1%20ja%20II%20astme%20kohtute%202020.a%20menetlusstatistika.pdf>

Muudatus tagab menetlusosalisele kindluse, et tema isikuandmete avalikustamine on seadusega kaitstud ega sõltu konkreetse kohtus kehtivast avalikustamise korrast. Füüsilisest isikust menetlusosaline ei pea enam kohtu poole pöörduma isikuandmete eemaldamise taotlusega.

Eelnõus toodud muudatus võimaldab kohtulahendite ühetaolist avalikustamist ja avalikustatud lahendis ei muudeta hiljem isikuandmeid ehk lahendi avalikustamine kohtu poolt on ühekordne tegevus. Avalikustatud lahendid ei muutu aja jooksul, neile tekib ainult juurde märke jõustumise või tühistamise kohta.

Eelnõu § 1 punktiga 9 täiendatakse HKMS §-i 175 lõigetega 3¹ ja 3². Muudatus annab füüsilisele isikule võimaluse taotleda kohtulahendis enda isikuandmete avaldamist. Taotluse võib esitada igal ajal, ka pärast lahendi jõustumist.

Kohtul on õigus keelduda isikuandmete avalikustamisest, kui avalikustatavad andmed võimaldavad tuvastada muu lahendis viidatud füüsilise isiku ning taotluse rahuldamisel kaotab mõtte teise isiku andmete pseudonüümimine.

Paragrahvi 175 lõikega 3² nähakse ette juriidilisest isikust menetlusosalisele õigus taotleda oma nime, registrikoodi ja aadressi avalikustamise piiramist. Muudatus on vajalik seetõttu, et § 173 lõike 3 muudatusega kaotatakse andmesubjekti mõiste ja seni oli juriidilisel isikul kui andmesubjektil õigus taotleda oma andmete varjamist. Seda õigust tagab edaspidi § 175 lõige 3². Sisuliselt ei muutu võrreldes kehtiva õigusega arvutivõrgus avalikustavas kohtulahendis juriidilise isiku nime avalikustamine või pseudonüümimine.

Muudatuse tulemusena kohtute töökoormus ei suurene. Seni esitasid füüsilisest isikust menetlusosalised kohtule taotlusi oma isikuandmete avalikustamise lõpetamiseks, edaspidi tuleb neil esitada vastupidine taotlus – nime avalikustamiseks.

Eelnõu § 1 punkti 10 muudatusega täpsustatakse, et HKMS § 175 lõikes 4 sätestatud eriliiki isikuandmete või muude andmete kaitse kohaldub ainult füüsilisele isikule.

Lisaks füüsilisest isikust menetlusosalistele ja tunnistajatele võivad taotluse esitada kõik lahendis viidatud füüsilised isikud. Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) 2016/679 näeb ette eriliiki isikuandmete kaitse, seetõttu asendatakse § 175 lõikes 4 sõna „delikaatseid“ sõnaga „eriliiki“.

Eelnõu § 1 punktis 11 toodud HKMS § 175 lõike 6 muudatused on tingitud lõigete 2–4 muudatustest ja termini „andmesubjekt“ kaotamisest.

„Andmesubjekti“ asendatakse „huvitatud isikuga“ kuna § 175 lõigetes 4 ja 5 ettenähtud taotluse võib esitada nii füüsiline kui juriidiline isik.

Eelnõu § 1 punktiga 12 muudetakse määruste avalikustamise korda ja jäetakse HKMS § 179 lõikest 4 välja viide jõustunud lahendile.

Määrused, millega kaebus tagastatakse või jäetakse läbi vaatamata või lõpetatakse menetlus, avaldatakse arvutivõrgus kohe pärast määruse tegemist. Muudatuse eesmärgiks on määruste avalikustamine juba enne jõustumist, et tagada ajakohase kohtupraktika suurem kättesaadavus avalikkusele.

Eelnõu § 1 punktiga 13 tunnistatakse kehtetuks HKMS § 292². Muudatus on tingitud § 175 lg 1 muudatusest, mille kohaselt kuuluvad seaduse jõustumisel avalikustamisele jõustumata kohtulahendid.

3.2 Kriminaalmenetluse seadustiku muutmine

Eelnõu §-ga 2 muudetakse kriminaalmenetluse seadustikku.

Eelnõu § 2 punktiga 1 täiendatakse seadustikku §-ga 11¹. Muudatusega võimaldatakse kohtumenetluse poolel esitada kohtule taotlus kohtuistungi ülekandmiseks veebilehel. Kohtuistungi ülekandmine võib toimuda ka kohtu omal algatusel. Veebilehel võib üle kanda avalikke kohtuistungeid.

Kõnesoleva eelnõu tähenduses on avalikuks kohtuistungiks istungid, mille kohus viib läbi kohtusaalis kohtumenetluse poolte vahetul osavõtul; istungid, mille kohus viib läbi virtuaalruumis, ja istungid, kus osa kohtumenetluse pooltest viibib vahetult kohtusaalis, osa aga virtuaalruumis.

Istungi avaliku ülekandmise taotlus tuleb kohtule esitada mõistliku aja jooksul enne istungit. See annab kohtule taotluse rahuldamisel mõistliku ajavaru korraldada tehnilist ülekannet. Info kohtuistungi avaliku ülekande kohta avalikustatakse ka Riigi Teataja veebilehel.

Kohtuistungi ülekanne veebis saab toimuda ainult kohtu loal ja õigusemõistmise huvides. Tegemist on kohtu kaalutusotsusega. Kui kohtuistungi veebilehel ülekandmise taotluse esitab menetluse pool, lahendab kohus taotluse määрусega. Määrus võib olla koostatud nii kirjaliku menetlusdokumendina kui ka suulise määрусena, mis kantakse kohtuistungi protokolli. Nimetatud määrus ei ole määрусkaebe korras vaidlustatav vastavalt KrMS § 385 p-le 20.

Muudatuse eesmärgiks on võimaldada avalikkusele suuremat juurdepääsu kohtuistungitele ja tagada menetlusosalistele põhiseaduslik õigus avalikule kohtumenetlusele. Menetluses osaleval isikul on õigus nõuda, et avalikkuse esindajad saaksid jälgida kohtuistungit.

Muudatuse rakendamiseks on vaja kohtusaalides olevaid videokonverentsi seadmeid täiendada, et võimaldada istungeid kanda üle veebikeskkonnas. Vajalik on ka kohtute infosüsteemi ja Riigi Teataja arendus, et info istungi avaliku ülekande toimumise kohta oleks avalikustatud Riigi Teataja veebilehel kohtuistungi aja juures.

Eelnõu § 2 punktiga 2 tagatakse KrMS § 12 lõikes 4¹ määratud saladuse hoidmiseks kohustatud isikule kaebeõigus.

TsMS § 41 lg 3, mis kohaldub ka halduskohtumenetluses, sätestab sellise istungi avalikkuse piiramise, kuid sama paragrahvi lg 4 reguleerib ka edasikaebeõigust. Seega tagatakse edasikaebeõigus kõigile, keda kohus kohustas saladust hoidma.

Muudatuse eesmärgiks on tagada kõigile saladuse hoidmiseks kohustatud isikutele kaebeõigus ja ühtlustada TsMS-s ja KrMS-s sätestatud istungil teatavaks saanud saladuse hoidmise regulatsiooni.

Muudatuse tulemusena kõrvaldatakse ka ebaselgus kaebeõiguse esitamiseks õigustatud isikute ringi kohta (vt KrMS § 384 lg 1).

Eelnõu § 2 punktiga 3 piiratakse kohtuistungil avaliku ülekande salvestamist ja järelvaatamist. Kohtu veebilehel ülekantavat kohtuistungit võib salvestada, pildistada või järelvaadata vaid kohtu loal.

Muudatusega täpsustatakse KrMS §-s 13 sätestatud kohtuistungil talletamise piiramist ja lisatakse veebilehel ülekantava kohtuistungil regulatsioon.

Kehtiva seaduse kohaselt on vaja kohtu luba istungisaalis toimuva kohtuistungil talletamiseks (KrMS § 13 lg 2). Samamoodi peab ka kohtuistungil veebilehel ülekandmiseks olema kohtu luba istungi salvestamiseks, pildistamiseks või järelvaatamiseks.

Et kohtul oleks ülevaade ja kontroll kohtuistungil kuulavate ja jälgivate isikute ning nende tegevuse üle, peab istungi ülekannet vaadata sooviv isik end vastavas keskkonnas autentima.

Muudatuse rakendamiseks tuleb luua tehnilised tingimused, mis võimaldaks kohtul tuvastada veebilehel üle kantava kohtuistungil osaleja isik. Samuti tuleb luua tehnilised tingimused selleks, et kohus saaks kontrollida, et veebilehel toimuvat istungi ülekannet ei salvestata, pildistata ega järelvaadata kohtu loata.

Seni, kuni ei ole arendatud võimalust, et igaüks end autendib, peab kohus arvestama, et tal puudub võimalus salvestiste/piltide hilisemal kasutamisel teha kindlaks, kes kohtu keelust üle astus.

Eelnõu § 2 punkti 4 muudatusega täiendatakse seadustikku §-ga 160⁵ ja lisatakse menetlusvälise isiku kohtutoimikuga tutvumise kord. Menetlusväline isik saab õigustatud huvi korral toimikuga tutvuda asja menetlenud maakohtu loal.

Toimikuga tutvumise õiguse realiseerimiseks tuleb kohtule esitada kirjalik taotlus. Kohtul on õigus nõuda taotlejalt õigustatud huvi tõendamist. Kohtule jääb kaalutusõigus otsustada, kas tutvumistaotluse esitaja õigustatud huvi toimikuga tutvuda kaalub üles need õigused ja huvid, mis räägivad toimikule juurdepääsu võimaldamise vastu.²⁷

Selline kohtutoimikuga tutvumise regulatsioon on TsMS §-s 59 ja HKMS §-s 89. Muudatuse eesmärgiks on ühtlustada kohtutoimikuga tutvumise regulatsiooni kõigis menetlusliikides ja tagada avalikkusele selged reeglid õigusemõistmise avalikkuse kohta.

Eelkõige annab nimetatud muudatus ajakirjanikele võimaluse esitada toimikuga tutvumise taotlus avalikkuse tähelepanu all olevas kohtuasjas. Kuid taotluse võivad esitada ka kõik isikud, kellel on selleks õigustatud huvi. Toimikuga tutvumise võimalus nähakse ette pärast kohtumenetluse lõppemist.

Kui toimikus olev või selle juurde kuuluv menetlusdokument sisaldab andmeid, mille suhtes on seadusega nähtud ette juurdepääsupiirang, võimaldatakse dokumendiga tutvuda osas, milles see ei sisalda piiratud juurdepääsuga teavet.

Menetlusdokumendist võib saada ka elektroonilise koopia, väljatrüki või väljavõtte. Tutvumisloa andmisest keeldumise vormistab kohus kirjaliku määrusena, mis on vaidlustatav määruskaebe korras.

²⁷ RKKKm 16.04.2020 1-19-8262 <https://www.riigikohus.ee/et/lahtendid?asjaNr=1-19-8262/17>

Kohtute pressiesindajate andmetel esitasid ajakirjanikud perioodil 01.01.2020–01.06.2021 toimikuga tutvumiseks 308 taotlust, millest rahuldati 303. Kuna toimikuga tutvumise taotluste arv ei ole prognoositav, siis ei ole võimalik hinnata muudatuse mõju kohtute töökoormusele.

Kuid tutvumiskorra selge regulatsioon pigem lihtsustab kohtu tööd ja võimaldab tagada avalikkuse suurema juurdepääsu kohtumenetlusele. Kohtud otsustavad juba praegu kohtutoimikutega tutvumise lubamise üle, tegu on seadusemuudatusega, mis ei muuda kehtivat praktikat, kuid teeb selle õigusselguse huvides üheselt mõistetavaks.

Eelnõu § 2 punktidega 5 ja 6 asendatakse KrMS §-s 169¹ ja § 315¹ lõikes 1 sõnad „kohtu veebilehel“ sõnadega „Riigi Teatajas“ vastavas käändes.

Muudatusega täpsustatakse kohtuistungide toimimise ja kohtuotsuse kuulutamise aja avalikustamist veebilehel. Seni kehtiva regulatsiooni kohaselt tuleb nimetatud ajad avalikustada kohtu veebilehel. Praktikas avalikustavad kohtud kohtuteave Riigi Teatajas²⁸ ning kohtute veebilehtedel on viide, mis viib kasutajad õigele veebilehele. Kohtute veebilehtedel ei avalikustata kohtuistungide ega kohtuotsuse kuulutamise aega.

Muudatus annab kohtumenetlusest huvitatud isikutele ja menetlusosalistele info, kus tegelikult on leitav neid huvitav informatsioon. Kohtu veebilehe asemel on selleks Riigi Teataja.

Eelnõu § 2 punktide 7 ja 8 muudatusega jäetakse KrMS § 408¹ pealkirjast ja lõikest 1 välja sõna „jõustunud“. Kohtuotsus ja seaduses ettenähtud kohtumäärus kuuluvad Riigi Teatajas avalikustamisele kohe pärast nende avalikult teatavastegemist.

Muudatuse eesmärgiks on kõigi kohtuotsuste ja seaduses ette nähtud kohtumääruste (sh jõustumata ja tühistatud) avalikustamine veebis sõltumata lahendi jõustumisest ja nende avalikkusele kättesaadavaks tegemine. Kohtulahendist huvitatud isikutel on kohtulahendiga võimalik veebilehe kaudu tutvuda kohe lahendi tegemise järel. Avalikustamisele kuuluvad nii resolutiiv- kui ka tervikotsus. Kui kohus teeb lisaks resolutiivotsusele ka tervikotsuse, asendatakse avalikustatud resolutiivotsus tervikotsusega.

Avalikustatud jõustumata lahenditele lisatakse märge „jõustumata“. Kui lahend tühistatakse või jõustub, siis märge muutub. Sama kohtuasja eri kohtuastmete lahendid on Riigi Teataja veebilehel edasikaebuste kaudu seotud.

Paragrahvi 408¹ lõike 1 muudatuse rakendamine toob kaasa muutusi kohtute tööprotsessis. Praegu tegeleb jõustunud kohtulahendite avalikustamisega kohtu kantselei. Kui lahend avalikustatakse pärast teatavastegemist, siis peab olema tagatud kantselei teavitamine alates kohtulahendi tegemisest. Teine võimalus on, et pärast kohtu poolt lahendi allkirjastamist teeb kohtuistung sekretär kohtute infosüsteemi kaudu vajalikud toimingud lahendi veebis avalikustamiseks. Sel juhul jääb kohtu kantselei avalikustamise tööprotsessist välja. Arvestades, et muudatusega langeb ära kohtulahendi jõustamise ja õigel ajal avalikustamise jälgimise vajadus, lihtsustab tehtav muudatus kohtute tööd.

Muudatuse tulemusena ei suurene kohtute töökoormus märkimisväärselt, sest juba praegu kuuluvad kõik kohtuotsused ja seaduses ettenähtud määrused nende jõustumise korral avalikustamisele. Kehtiva regulatsiooni kohaselt ei avalikustata täielikult tühistatud lahendeid.

²⁸ Riigi Teataja. https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtuistungid_otsing.html

Nende osakaal on väike: kriminaalmenetluses tühistati 2020. aastal vaid 0,5%²⁹ ehk selle võrra rohkem tuleb edaspidi kohtulahendeid avalikustada. Ka resolutiivotsuste avalikustamine ja hilisem tervikotsusega asendamine ei too kaasa töökoormuse olulist tõusu. VTK tabeli 4³⁰ statistika kohaselt oli 2019. aastal asendatud resolutiivotsuste osakaal 5% avalikustatud kohtuotsustest.

Muudatuse rakendamiseks tuleb arendada KIS-is jõustumata kohtuotsuste resolutiiv- ja tervikotsuste ning kohtumääruste avalikustamise ja isikuandmete automatiseerimist. Süütuse presumptsiooni tagamise seisukohalt on oluline, et avalikustatud lahendil oleks märged „jõustumata“, „osaliselt tühistatud“, „tühistatud“ või „jõustunud“ . Nimetatud märgete lisamiseks on vajalikud kohtute infosüsteemi ja Riigi Teataja täiendavad arendused.

Eelnõu § 2 punktiga 9 jäetakse KrMS § 408¹ lõikest 2 välja isikuandmete asendamine initsiaalidega.

Muudatusega täpsustatakse kohtulahenditest isikuandmete asendamise viisi. Alaealise süüdistava ja teiste avalikustamisele mittekuuluvate teiste isikute nimed tuleb asendada tähemärkidega.

Seni kehtinud võimalus asendada nimi ka initsiaalidega ei võimaldanud isikuandmete täielikku pseudonüümimist ja kohtulahendid olid seostatavad konkreetse isikuga. Füüsilisest isikust menetluspoole eriliiki isikuandmete ja eraelu puutumatus kaitse tagab eelkõige tema nime asendamine juhuslike tähemärkidega.

Muus osas jääb senine regulatsioon kehtima, süüdistatava nimi kuulub arvutivõrgus avalikustamisele ka jõustumata kohtuotsustes ja avalikustamisele kuuluvates kohtumäärustes.

Eelnõu § 2 punktiga 10 täiendatakse KrMS § 408¹ lõiget 2 kuuenda lausega. Riigi- või kohaliku omavalitsuse asutuse, avalik-õigusliku juriidilise isiku või muu avaliku võimu kandja andmeid kohtulahendist ei eemaldata. Sarnaselt on reguleeritud kohtulahendite avalikustamine tsiviil- ja halduskohtumenetluses.

Muudatuse eesmärgiks on tagada kohtulahendite ühetaoline avalikustamine kõigis menetlusliikides.

Eelnõu § 2 punktiga 11 reguleeritakse õigeksmõistetu nime avalikustamist arvutivõrgus avaldatud kohtuotsuses.

Paragrahvi 408¹ täiendatakse lõikega 2¹ ja nähakse ette õigeksmõistetule õigus taotleda oma nime avalikustamise lõpetamist.

Muudatuse eesmärgiks on tagada õigeksmõistetu nime ühetaoline avalikustamine või avalikustamise lõpetamine kohtulahendites. Enne õigeksmõistva kohtulahendi avalikult teatavastegemist on õigeksmõistetu kohtumenetluses süüdistatav ja tema nimi kuulub avalikustamisele Riigi Teataja veebilehel nii kohtuistungite toimumise (KrMS § 169¹) kui ka kohtuotsuse kuulutamise aja teates (KrMS § 315¹ lg 1). Selles osas jääb kehtiv regulatsioon muutmata.

²⁹ I ja II astme kohtute 2020. a statistilised koondandmed.

<https://www.kohus.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/I%20ja%20II%20astme%20kohtute%202020.a%20menetlusstatistika.pdf>

³⁰ VTK tabel 4 <https://adr.rik.ee/jm/dokument/7898689>

Samuti jääb kehtima KrMS § 408¹ lg 2 esimene lause, mille kohaselt süüdistatava nimi kuulub veebis avaldatud kohtulahendis avalikustamisele. Isikul, kes on kogu kohtumenetluse olnud süüdistatava staatuses ja avalikkuse negatiivse tähelepanu all, võib olla põhjendatud ootus õigeksmõistmise korral oma au ja hea nime taastamisele. Seega tuleb nii õigeksmõistetule kui ka süüdimõistetule nimi avalikustada.

Kohtuotsuste avalikustamisele seab piirangud eelkõige PS §-st 26 tulenev õigus perekonna- ja eraelu puutumatusele. Kohtulahendite avalikustamisel tuleb tagada eriliiki isikuandmete kaitse ning see, et eraelu puutumatust ei kahjustataks.

Õigeksmõistetule nime avalikustamisel võib tekkida ka oht tema eraelu puutumatusele, sest tema nime seostatakse konkreetse kuriteoga. Seetõttu nähakse õigeksmõistetule ette võimalus taotleda kohtult oma nime avalikustamise lõpetamist veebilehel avalikustatud kohtulahendis. Kohus peab taotluse alusel õigeksmõistetule nime ja muud isikuandmed asendama tähe märkidega.

Õigeksmõistetul on õigus esitada taotlus ainult täieliku õigeksmõistmise korral, osalisel õigeksmõistmisel avalikustatakse nimi sarnaselt süüdimõistetule nimega. Juhul kui isik mõisteti esimeses astme kohtus süüdi ja teises astmes õigeks, siis on õigeksmõistetul õigus taotleda oma nime eemaldamist ka tühistatud süüdimõistvast otsusest.

Eelnõu § 2 punktiga 12 jäetakse KrMS § 408¹ lõikest 3 välja sõnad „initsiaalide või“.

Muudatusega täpsustatakse kohtulahenditest isikuandmete asendamise viisi. Alaealise süüdistatava ja teiste avalikustamisele mittekuuluvate teiste isikute nimed tuleb asendada tähe märkidega.

Eelnõu § 2 punktiga 13 täiendatakse KrMS §-i 426 lõikega 5 ja laiendatakse arvutivõrgus avalikustamisele kuuluvate kohtulahendite ringi.

Pärast määruse tegemist kuulub KrMS §-s 408¹ lõigetes 2-5 sätestatud korras avalikustamisele ka §-s 426 lõikes 1 tehtud määrus. Avalikustatakse jõustumata lahend ja kuna süüdimõistetule nimi kuulub kohtuotsuses avalikustamisele, siis ka § 426 lõike 5 alusel tehtud määrustes tuleb süüdimõistetule nimi avalikustada.

Muudatuse eesmärgiks on näha ette suurema hulga kohtumääruste avalikustamine kui ainult menetluste lõpetamise kohtumäärused. Avalikkusel on huvi saada infot, mis saab süüdimõistetule karistusest, kas ta vabastatakse enne tähtaega või mitte. Ka kohtupraktika teavitamise seisukohast on vaja avalikkust informeerida kohtulahenditest, mille järgi süüdimõistetule vabastatakse tingimisi vangistusest enne tähtaja lõppemist. Tegemist on kohtuniku poolt ainuisikuliselt tehtud otsustustega.

Kohtute infosüsteemi andmetel tehti 2020, aastal 1553 süüdimõistetule enne tähtaja lõppemist tingimisi vangistusest vabastamise määrust, millest avalikustati 468 ehk 30%. Muudatuse tulemusena tõuseb kohtute töökoormus, sest lahendeid tuleb täiendavalt avalikustada umbes 1085 lahendi võrra aastas.

Muudatuse rakendamiseks tuleb arendada KIS-is jõustumata kohtulahendite avalikustamise ja isikuandmete automatiseerimist ning avalikustatud lahendile „jõustumata“, „tühistatud“ või „jõustunud“ märke lisamist Riigi Teataja veebilehel.

3.3 Riigi Teataja seaduse muutmine

Eelnõu §-ga 3 muudetakse Riigi Teataja seadust.

Eelnõu § 3 muudatusega täiendatakse Riigi Teataja seaduse §-i 2 lõikega 5¹. Muudatuse kohaselt tehakse Riigi Teatajas kättesaadavaks kohtute poolt avalikustatud kohtuotsuste avalikult teatavakstegemise ajad, kohtulahendid ja kohtuistungite toimumise andmed.

Juba praegu on Riigi Teatajast kohtute poolt kohtute infosüsteemi kaudu avaldatud otsuste avalikult teatavaks tegemise ajad, jõustunud lahendid ja istungi toimumise andmed kättesaadavad.

Riigi Teataja seadus sätestab kogu teabe, mis Riigi Teatajas avaldatakse. Riigi Teataja seaduse § 2 lõige 6 lubab teha erandeid alaliselt Riigi Teatajas avaldatavatest aktidest, avaldades Riigikogu, Vabariigi Valitsuse või Riigi Teataja väljaandja otsusel akte, mida RTS § 2 lõiked 2 kuni 5 ei loetle.

Kohtulahendite avalikult teatavaks tegemise ajad, kohtulahendid ja istungi toimumise andmed ei ole erandiks, vaid on alaliselt Riigi Teatajast kõigile kättesaadavad.

Seetõttu ja õigusselguse huvides, et kõigil oleks Riigi Teataja seaduses sätestatuna võimalik aru saada, et kohtute poolt avaldatud kohtulahendeid leiab Riigi Teatajast.

3.4 Tsiviilkohtumenetluse seadustiku muutmine

Eelnõu §-ga 4 muudetakse tsiviilkohtumenetluse seadustikku.

Eelnõu § 4 punktiga 1 täiendatakse TsMS §-i 42 lõikega 1¹. Muudatusega võimaldatakse menetlusosalisel esitada kohtule taotlus kohtuistungi ülekandmiseks veebilehel. Kohtuistungi ülekandmine võib toimuda ka kohtu algatusel. Veebiülekanne saab toimuda ainult kohtu loal.

Veebilehel võib üle kanda avalikke kohtuistungeid, nii neid, kus istung toimub kõigi menetlusosaliste osalusel kohtusaalis, kui ka istungeid, mida peetakse ainult virtuaalruumi kaudu, ja istungeid, kus osa menetlusosalisi on saalis ja osa kaasatud virtuaalruumi kaudu.

Menetlusosaline peab esitama taotluse istungi avaliku ülekandmise kohta mõistliku aja jooksul, et kohtul oleks võimalik taotluse rahuldamise korral tagada ülekande tehniline teostus. Info kohtuistungi avaliku ülekande kohta avalikustatakse Riigi Teataja veebilehel.

Muudatus täiendab § 42 lõikes 1 sätestatud kohtuistungi ülekande lubamist. Menetlusosalisele lisatakse õigus taotleda kohtuistungi ülekannet ja samuti lisatakse võimalus kohtul omal algatusel ning õigusemõistmise huvides kanda istungit üle oma veebilehel.

Muudatuse eesmärgiks on tagada menetlusosalistele põhiseaduslik õigus avalikule kohtumenetlusele ja võimaldada avalikkusele suurem juurdepääs eelkõige virtuaalruumi kaudu toimuvatele kohtuistungitele.

Muudatuse rakendamiseks on vaja kohtusaalides olevaid videokonverentsi seadmeid täiendada, et võimaldada istungeid kanda üle veebilehel. Vajalik on ka kohtute infosüsteemi ja Riigi Teataja arendus, et info istungi avaliku ülekande toimumise kohta oleks avalikustatud Riigi Teataja veebilehel kohtuistungi aja juures.

Eelnõu § 4 punktiga 2 muudetakse TsMS § 59 lõike 3 sõnastust. Muudatuse kohaselt on menetlusvälisel isikul õigustatud huvi olemasolul võimalik taotleda kohtult toimikuga

tutvumist ka kohtumenetluse ajal. Seni oli see võimalus pärast kohtumenetluse lõppu. Sisuliselt sama regulatsioon on ka HKMS § 89 lg-s 2.

Kohus küsib toimikuga tutvumise taotluse kohta poolte ja kolmandate isikute seisukohta.

Muudatusega jäetakse § 59 lõikest 3 välja viimane lause, mille kohaselt ei võinud seni tutvuda kinnises menetluses arutatud asja toimikuga.

Muudatuse eesmärgiks on võimaldada menetlusvälisel isikul tutvuda kohtu loal ka kinnises menetlus arutatud kohtuasja toimikuga. Menetluse või osa menetlusest kinniseks kuulutamine ei tähenda kogu toimiku kättesaadavaks tegemise keeldu. Kinnises menetluses toimikuga tutvumine toimub §-s 59 sätestatud tingimustel ja korras.

Kohus otsustab esitatud taotluse alusel konkreetse kohtuasja toimikuga tutvumisloa andmise või tutvumisloa andmisest. Kohus võib otsustada ka, et isikul on õigus tutvuda või saada ärakirju üksnes teatud osast toimikust. Tutvumisloa andmine ei muuda kohtuasja menetlust avalikuks, tegemist on jätkuvalt kinnises menetluses arutatud asja toimikuga.

Kohtute infosüsteemi andmetel oli tsiviilkohtumenetluses perioodil 01.01.2020–31.12.2020 jõustunud kohtulahenditest konfidentsiaalseid menetlusi umbes 1%. Tegemist on väga väikese osakaaluga kohtumenetlustest ja tutvumisloa andmise otsustamine ei too kaasa märgatavat töökoormust.

Eeldusel, et kinnised menetlused sisaldavad juurdepääsupiiranguga andmeid, toob nende eemaldamine enne toimiku tutvumiseks andmist kohtu kantseleile tööd juurde. Kuna pole võimalik ette näha, kui suurel määral hakkavad menetlusvälised isikud esitama taotlusi kinnises menetluses toimikuga tutvumise kohta, ei saa praegu prognoosida sellega seotud töökoormuse võimalikku tõusu.

Eelnõu § 4 punkti 3 muudatusega täiendatakse TsMS-i § 59 lõikega 4¹. Paragrahvi 59 lõikega 4¹ ühtlustatakse tsiviil- ja halduskohtumenetluses juurdepääsupiirangut (salastatud teave, jälitusteave, eriliiki isikuandmed jne) sisaldava kohtutoimikuga tutvumise alused. Menetlusvälisel isikul ei ole võimalik tutvuda dokumentidega, millel on juurdepääsupiirang.

Paragrahvi 4 punktide 2 ja 3 muudatuste eesmärgiks on suurendada kohtumenetluse avalikkust, samal ajal tagades juurdepääsupiiranguga teabe kaitse.

Kohtutoimiku materjalidega tohib tutvuda ainult osas, mis ei sisalda juurdepääsupiirangut. Seega tuleb juurdepääsupiiranguga andmed kohtutoimikust enne tutvumiseks andmist eemaldada.

Muudatuse tulemusena teostub kohtuteabe suurem kättesaadavus sujuvalt.

Eelnõu § 4 punktiga 4 asendatakse TsMS §-s 343 sõnad „kohtu veebilehel“ sõnadega „Riigi Teatajas“.

Muudatusega täpsustatakse kohtuistungide toimimise aja avalikustamist veebilehel. Seni kehtiva regulatsiooni kohaselt tuleb nimetatud aeg avalikustada kohtu veebilehel. Praktikas avalikustavad kohtud kohtuteabe Riigi Teatajas³¹ ning kohtute veebilehtedel on viide, mis viib

³¹ Riigi Teataja. https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtuistungid_otsing.html

kasutajad õigele veebilehele. Kohtute veebilehtedel ei avalikustata kohtuistungite toimumise aega.

Muudatus annab kohtumenetlusest huvitatud isikutele ja menetlusosalistele info, kus tegelikult on leitav neid huvitav informatsioon. Kohtu veebilehe asemel on selleks Riigi Teataja.

Eelnõu § 4 punktidega 5 ja 6 muudetakse TsMS §-i 452 lõiget 5 nii, et otsuse avalikult teatavaks tegemise aeg avalikustatakse Riigi Teatajas ilma füüsilisest isikust menetlusosalise nimeta.

Muus osas säilitatakse §-i 452 lõige 5 senises sõnastuses. Sealhulgas viimane lause, mille kohaselt on otsuse avalikult teatavaks tegemise aeg veebilehel 30 päeva pärast otsuse avalikult teatavaks tegemist.

Muudatusega täpsustakse, et otsuse avalikult teatavaks aeg avaldatakse kohtu veebilehe asemel Riigi Teatajas.

Muudatuse tulemusena on kohtupraktikast huvitatud isikutel võimalik leida vaidluse sisu järgi kohtulahendeid kohe pärast avalikult teatavakstegemist ja nendega saab tutvuda Riigi Teataja veebilehe kaudu. Menetlusvälisel isikul on õigus esitada eelnõu § 4 punkti 2 muudatuse kohaselt kohtule taotlus tervikotsusega tutvumiseks. Kohus võib taotlejalt nõuda õigustatud huvi põhistamist.

Muudatuse eesmärgiks on suurendada kohtupraktika kättesaadavust, samal ajal tagades füüsilisest isikust menetlusosalise eriliiki isikuandmete ja eraelu puutumatuse kaitse.

Eelnõu § 4 punktide 7–9 kohaselt kuuluvad kohtuotsused arvutivõrgus avalikustamisele alates avalikult teatavakstegemisest.

Füüsilisest isikust menetlusosalise nime arvutivõrgus avalikustatavas kohtulahendis ei avalikustata. Kohtulahend avalikustatakse kohe (sh jõustumata ja tühistatud kohtulahendid) ning selleks, et füüsilisi isikuid ei oleks võimalik seostada konkreetse pseudonüümitud lahendiga, ei kuulu nende nimed avalikustamisele ka otsuse avalikult teatavakstegemise aja avaldamisel.

Eelnõu § 4 punkti 7 muudatusega jäetakse TsMS §-i 462 pealkirjast välja „jõustunud“. Kohtuotsused kuuluvad arvutivõrgus avalikustamisele kohe pärast avalikult teatavakstegemist.

Eelnõu § 4 punktide 8–10 muudatuse kohaselt sõnastatakse TsMS § 462 lõiked 1–2 ümber. Muudatus toob kaasa avalikustamisele kuuluvate kohtuotsuste avaldamise Riigi Teatajas kohe pärast avalikult teatavakstegemist ja avalikustatud lahendis ei avalikustata füüsilisest isikust menetlusosalise nime, kuid füüsiline isik võib taotleda oma nime avalikustamist.

Kohtuotsus kuulub arvutivõrgus avalikustamisele kohe pärast avalikult teatavakstegemist (§ 462 lg 1). Muudatuse eesmärgiks on kõikide avalikustamisele kuuluvate kohtuotsuste (sh jõustumata ja tühistatud) avalikustamine veebis sõltumata jõustumisest ja nende kättesaadavaks tegemine avalikkusele.

Menetlusväline isik saab veebis tutvuda jõustumata kohtulahendiga ilma selleks kohtule taotlust esitamata. Lahendil on automaatselt märge „jõustumata“. Kui lahend tühistatakse või jõustub, siis vastav märge muutub. Sama kohtuasja eri kohtuastmete lahendid on Riigi Teataja veebilehel edasikaebuste kaudu seotud.

Muudatuse kohaselt ei avalikustata arvutivõrgus füüsilisest isikust menetlusosalise nime ja isikuandmeid (§ 462 lg 1¹). Nimi tuleb asendada tähemärkidega. Seni kehtinud võimalus asendada nime ka initsiaalidega ei taganud isiku täielikku pseudonüümimist.

Kohtuotsuste avalikustamisele seab piirangud eelkõige põhiseaduse §-st 26 tulenev õigus perekonna- ja eraelu puutumatusele. Kohtulahendite avalikustamisel tuleb tagada eriliiki isikuandmete kaitse ning see, et eraelu puutumatust ei kahjustataks. Seetõttu nähakse ette kohtulahendite avalikustamine arvutivõrgus ilma füüsilistest isikutest menetlusosaliste nimede ja muude isikuandmeteta.

Kui kohtulahend sisaldab füüsilise isiku füüsilisest isikust seadusliku esindaja andmeid ja nende andmete järgi on võimalik pseudonüümitud isikut identifitseerida, siis ei kuulu ka seadusliku esindaja nimi avalikustamisele.

Muudatus annab füüsilisele isikule võimalus taotleda kohtulahendis enda isikuandmete avaldamist (§ 462 lg 1²). Taotluse võib esitada igal ajal, st ka pärast lahendi jõustumist.

Kohtul on õigus keelduda isikuandmete avalikustamisest, kui avalikustatavad andmed võimaldavad tuvastada muu lahendis viidatud füüsilise isiku ning taotluse rahuldamisel kaotab mõtte teise isiku andmete pseudonüümimine.

Paragrahvi 462 lõikega 2 nähakse ette juriidilisest isikust menetlusosalisele õigus taotleda oma nime, registrikoodi ja aadressi avalikustamise piiramist.

Muudatus on vajalik seetõttu, et seni oli juriidilisel isikul kui andmesubjektil õigus taotleda oma andmete varjamist. Sisuliselt ei muutu võrreldes kehtiva õigusega arvutivõrgus avalikustatavas kohtulahendis juriidilise isiku nime avalikustamine või pseudonüümimine.

Eelnõu § 4 punktide 8–10 muudatuse eesmärgiks on suurendada kohtupraktika kättesaadavust, samal ajal tagades füüsilisest isikust menetlusosalise eriliiki isikuandmete ja eraelu puutumatuse kaitse.

Muudatuse tulemusena kohtute töökoormus ei suurene oluliselt, kuna kõik lahendid avalikustatakse jõustumisel juba praegu. Kehtiva regulatsiooni kohaselt ei avalikustata täielikult tühistatud lahendeid. Nende osakaal on väike – tsiviilasju 1% ³² ehk selle võrra rohkem tuleb edaspidi kohtulahendeid avalikustada.

Tsiviilkohtumenetluses avalikustasid kohtud perioodil 01.01.2020–30.09.2020 muutmata kujul ehk koos kõigi isikuandmetega 11% lahendeid (vt tabel 18)³³. Ülaltoodud ettepaneku korral, et tsiviil- ja halduskohtumenetluses ei kuulu avalikustamisele füüsiliste isikute isikuandmed, ei suurene kohtute töökoormus. Juba praegu pseudonüümitakse ligikaudu 90% lahendeid.

Paragrahvi 462 lõike 1 muudatuse rakendamine toob kaasa muudatusi kohtute tööprotsessis. Praegu tegeleb jõustunud kohtulahendite avalikustamisega kohtu kantselei. Kui lahend tuleb avalikustada pärast teatavakstegemist, peab olema tagatud kantselei teavitamine menetleja poolt kohtulahendi tegemisest. Teine võimalus on, et pärast kohtuniku poolt lahendi

³² I ja II astme kohtute 2020. a statistilised koondandmed

<https://www.kohus.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/1%20ja%20II%20astme%20kohtute%202020.a%20menetlusstatistika.pdf>

³³ VTK Tabel 18 <https://adr.rik.ee/jm/dokument/7898689>

allkirjastamist teeb kohtuistungis sekretär kohtute infosüsteemi kaudu vajalikud toimingud selleks, et lahend saaks veebis avalikustatud, ning kohtu kantselei jääb tööprotsessist välja.

Kuid kuna kohus ei pea enam jälgima kohtulahendi jõustumist ja vastavalt sellele õigel ajal lahendit avalikustama, siis muudatus pigem lihtsustab kohtu töö korraldamist lahendite avalikustamisel.

Muudatuse rakendamiseks tuleb arendada KIS-is jõustumata kohtulahendite avalikustamise ja isikuandmete automatiseerimist ning avalikustatud lahendile „jõustumata“, „tühistatud“ või „jõustunud“ märke lisamist Riigi Teataja veebilehel.

Eelnõu § 4 punkti 11 muudatusega täpsustatakse, et TsMS § 462 lõikes 3 sätestatud eriliiki isikuandmete või muude andmete kaitse kohaldub ainult füüsilisele isikule.

Lisaks füüsilisest isikust menetlusosalistele ja tunnistajatele võivad taotluse esitada kõik lahendis viidatud füüsilised isikud.

Eelnõu § 4 punkti 12 muudatusega jäetakse TsMS § 462 lõikest 4 välja sõna „jõustunud“. Muudatuse kohaselt kuulub ka muud juurdepääsupiirangut sisaldav otsuse resolutsioon avalikustamisele kohe, ilma jõustumist ootamata.

Eelnõu § 4 punkti 13 muudatusega jäetakse TsMS § 466 lõikest 4 välja sõna „jõustunud“. Sellega muudetakse määruste avalikustamise korda.

Määrused, millega menetlus lõpetatakse või hagi läbi vaatamata jäetakse, avaldatakse arvutivõrgus pärast määruse tegemist. Muudatuse eesmärgiks on määruste avalikustamine juba enne jõustumist, et tagada kohtupraktika suurem kättesaadavus avalikkusele.

Eelnõu § 4 punkti 14 muudatusega täpsustatakse, et hagita asjades avalikustamisele kuuluvad määrused avalikustatakse Riigi Teatajas, mitte kohtu veebilehel.

Eelnõu § 4 punktidega 15–17 täiendatakse seadustikku arvutivõrgus avalikustamisele kuuluvate määruste liikidega. Muudatuse eesmärgiks on hagita menetluses kohtulahendite avalikustamise regulatsiooni täiendamine ja suurema hulga lahendite avalikkusele kättesaadavaks tegemine.

Paragrahvi 479 lõike 1 kolmanda lause muudatuse kohaselt tuleb lisaks ringkonnakohtu ja Riigikohtu hagita menetlust lõpetavatele määrustele avalikustada ka samas asjas tehtud maakohtu lahend. Seni avalikustati hagita asjades kõik ringkonnakohtu ja Riigikohtu lahendid, kuid sama kohtuasja esimese astme kohtulahend ei ole avalik. Kohtupraktikaga tutvumise eesmärgil on vaja saada ülevaade kogu menetluse kohta.

Eelnõu § 4 punkti 15 muudatuse tulemusena on hagita menetluse ühe kohtuasja kõik lahendid, nii esimese, teise kui kolmanda astme omad, avalikustatud koos Riigi Teataja veebilehel.

Seadustikku täiendatakse §-dega 617¹ ja 618⁷. Eelnõu § 4 punktide 16 ja 17 muudatuse tulemusena peab kohus avalikult kasutatavale teele juurdepääsu ja tehnorajatise talumise asjades ning korteriomandi- ja korteriühistuseaduse alusel osutatavate teenuste asjades tehtud kohtumäärused avalikustama arvutivõrgus. Nimetatud kohtulahendite puhul on tegemist suure avalikuga huviga vaidlustega ja nende avalikustamine on olulise tähtsusega kohtupraktikaga tutvumise seisukohalt.

Muudatuse tulemusena tõuseb kohtute koormus mõningal määral. Ringkonnakohtud avalikustasid 2020. aastal 552 hagita kohtuasja lahendit, millest vaid 96 kohtulahendit oli avalikustanud ka esimese astme kohtud. Täiendavate lahendite avalikustamisest tuleneva töökoormuse leevendamiseks peab kogu avalikustamise funktsionaalsus olema täisautomaatne.

Muudatuse rakendamiseks tuleb arendada KIS-is jõustumata kohtulahendite avalikustamise ja isikuandmete automatiseerimist ning avalikustatud lahendile „jõustumata“, „tühistatud“ või „jõustunud“ märke lisamist Riigi Teataja veebilehel.

3.5 Väärteomenetluse seadustiku muutmine

Eelnõu §-ga 5 muudetakse väärteomenetluse seadustikku.

Väärteomenetluse seadustiku § 50² lõiget 3 täiendatakse viitega kriminaalmenetluse seadustiku §-le 160⁵. Muudatuse eesmärgiks on ka väärteomenetluses võimaldada menetlusvälisele isikule tutvuda väärteoasja kohtutoimikuga.

Muus osas eelnõu eesmärkide saavutamiseks väärteomenetluse seadustikku muuta ei ole vaja, sest väärteomenetluse seadustiku § 2 kohaselt kohaldatakse juhul kui seaduses ei ole sätestatud teisiti väärteomenetluses kriminaalmenetluse sätteid, arvestades väärteomenetluse erisusi.

4 Eelnõu terminoloogia

Eelnõu ei sisalda uusi, vähetuntud ega võõrkeelseid termineid.

5 Eelnõu vastavus Euroopa Liidu õigusele

Kavandatavad muudatused ei ole seotud Euroopa Liidu õigusega.

6 Seaduse mõjud

Halduskohtumenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmisest mõjutatud sihtrühma võib jagada kolmeks: kohus, menetlusosalised ja avalikkus.

1. Kohtu all peetakse silmas menetlejaid, rahvakohtunikke ja kohtuametnikke. Kohtumenetluse avalikkuse tagamine on kohtu kohustus ning sellega tegelevad kohtus sõltuvalt konkreetsest toimingust kas kohtunik, istungisekretär, referent või kohtu pressiesindaja. Seisuga 12.02.2021 on Eestis ametis 241 kohtunikku, kes lahendavad kohtule esitatud taotlusi ja langetavad otsuseid avalikustamise küsimustes. Maa-, haldus- ja ringkonnakohtutes töötab 90 referenti ja 174 kohtuistungisekretäri, kes puutuvad kokku kohtulahendite avalikustamisega. Kohtutoimikuid tutvustatakse ajakirjanikele pressiesindajate vahendusel. Kohtutes on tööl viis pressiesindajat.

2. Menetlusosalisteks on konkreetseesse kohtuasja puutuvad isikud, nagu kahtlustatav, süüdistatav, õigeksmõistetu, prokurör, esindaja, hageja, kostja, kaebaja, vastustaja ja kõik teised menetlusosalised. Riigiprokuratuuri prokuröride arv on 28 ning ringkonnaprokuratuuride prokuröride arv on 171. Eesti Advokatuuris on 26.02.2021 seisuga 747 vandeadvokaati ja 362 vandeadvokaati. Füüsilisi isikuid, kellel oli kokkupuude kohtumenetlusega või kes osalesid kohtumenetluses 2020. aastal, on kohtute infosüsteemi andmete järgi 95 173.

3. Avalikkuse all peetakse silmas eelkõige isikuid, kes on kohtupraktikast huvitatud: professionaalsed menetlusosalised, juristid, ajakirjandus, üliõpilased jne. Sihtrühma suurus on

raske määrata, kuid lisaks kohtupraktikast huvitatutele tuleb kindlasti arvesse võtta ka igapäevaselt meedia tarbijaid.

6.1 Kavandatav muudatus: jõustumata kohtulahendite avalikustamine

6.1.1 Mõju menetlejatele ja kohtu korraldusele

Kõige olulisem mõju avaldub just kohtule. Kohtulahendite avalikustamise eest vastutatavate ametnike jaoks toob kavandatav muudatus kaasa selles tööloigis ühtse praktika ja tänu sellele ka efektiivsema töökorralduse. Isikuandmete avalikustamise selge regulatsiooniga väheneb menetleja koormus teavitada kantseleid, kuidas lahend tuleb avalikustada. Füüsilistest isikutest menetlusosaliste nimede kohtulahendist eemaldamine on võimalik automatiseerida ja sellega vähendada kohtu koormust.

Kohtuametnikel on pärast seaduse jõustumist võimalik tööprotsesse lihtsustada, kuna madalama astme kohtud ei pea enam kontrollima, kas kõrgemas kohtuastmes on kohtulahend jõustunud või tühistatud. Kohtulahendi jõustamistoiming ja lahendi avalikustamine ei ole enam omavahel seotud. Eriti suure ressursi kokkuhoiu annab muudatus digitaalsete menetluste korral. Pärast lahendi jõustumist ei pea kohtud omavahel saatma teavitusi selleks, et anda märku, et jõustunud lahendi võib nüüd avalikustada.

Kuna kõik kohtulahendid kuuluvad avalikustamisele, siis kohus saab kohe pärast avalikult teatavastegemist kohtulahendi Riigi Teataja veebilehel avaldada. Kohtul jääb ära päringutele vastamine seoses tehtud kohtulahenditega, eelkõige taotlustele isikuandmete eemaldamiseks. Kõigil huvilistel on võimalik avalikustatud ja isikuandmetest puhastatud kohtulahendiga tutvuda arvutivõrgus.

Kokkuvõtteks tähendab kõigis menetlusliikides jõustamata kohtulahendite avalikustamine põhimõttelist muutust, millega kaasneb ka kohtu tööprotsesside ümberkujundamine. Muudatuse rakendamiseks tuleb arendada KIS-is jõustumata kohtulahendite resolutiivosade ja tervikotsuste avalikustamise ja isikuandmete funktsionaalsust ja lahendile „jõustumata“, „tühistatud“ või „jõustunud“ märke lisamise võimalust Riigi Teataja veebilehel.

Kohtulahendite avalikustamise efektiivsus toob eelduslikult kohtuametnikele kaasa aja kokkuhoiu ja kohus saab vabanevat ressursi suunata saabunud kohtuasjade menetlemisele. Kohtulahendite puhastamise ja avalikustamise töö automatiseerimine vähendab inimlike eksituste hulka. Seetõttu on riigi seisukohast vaadatuna muudatuse mõju menetlusprotsessile positiivne.

6.1.2 Mõju kohtumenetluses osalevatele isikutele

Menetlusosaliste jaoks tagab muudatus eelkõige õiguse avalikule kohtumenetlusele. Kohtuotsused tehakse menetlusosalistele kättesaadavaks nii nagu seni, selles osas eelnõu muutusi ei too.

Kuid arvestama peab, et suure avalikuga huviga kohtuasju kajastatakse meedias juba enne kohtumenetluse lõppu. Menetlusosaliste jaoks võib segadust tekitada jõustumata kohtulahendi kommenteerimine, kuid seaduse rakendamisega tuleb tagada kohtulahenditel selgelt eristuvad märged – „jõustumata“, „tühistatud“, „jõustunud“.

Menetlusosalised peavad ka arvestama, et sõlmides kompromissi alles pärast kohtuotsuse avalikult teatavaks tegemist, jääb kompromissiga tühistatud otsus siiski Riigi Teatajas

avalikuks. 2020. aastal oli maakohtutes tsiviilkohtumenetluses 52 kohtuotsust, kus kompromiss sõlmiti alles peale otsuse tegemist.

Isikuandmete avalikustamise regulatsioon annab menetlusosalisele kindla selguse, kuidas toimub tema nime arvutivõrgus avaldamine ja tagab eraelu puutumatuse. Kuna keskmiselt puutub inimene kohtumenetlusega kokku juhuslikult ja harva, on muudatuse mõju temale väike.

Menetlusosalise jaoks peaks muudatuse mõju olema pigem positiivne, kuna kohtute tööprotsesside ja koormuse ühtlustamise laiemaks eesmärgiks on tagada kõigis kohtutes mõistlik menetlusaeg ja kvaliteetsed lahendid ning sel viisil suurendada ka menetlusosaliste rahulolu. Seega saab muudatuse mõju menetlusosalistele hinnata väikeseks, kuid pigem positiivseks.

6.1.3 Mõju avalikkusele

Kõige raskem on hinnata muudatuste mõju ulatust avalikkusele. Nendele ajakirjanikele, kes tegelevad kohtuteemade kajastamisega, on mõju oluline ja avaldamise sagedus tihe. Kindlasti toob muudatus kaasa olukorra, kus senisest enam jõuab kohtuvaidlusi meediasse. Seetõttu võib menetlusosalistel tulla tavapärasest rohkem meediaga suhtlust ette.

Kohtupraktikast huvitatud isikutele on mõju positiivne, sest kohtusüsteemi läbipaistvus ja usaldus suureneb. Positiivse mõjuna saab esile tuua ka muudatustega kaasneva halduskoormuse vähenemise, sest inimestel kulub vähem aega riigiga suhtlemiseks, et saada ligipääs neile huvipakkuvatele dokumentidele. Avalikkusele toob muudatus kaasa võimaluse tutvuda ajakohase kohtupraktikaga.

6.2 Kavandatav muudatus: tsiviil- ja kriminaalkohtumenetluses avalikustamisele kuuluvate kohtumääruste loetelu täiendamine

6.2.1 Mõju menetlejatele ja kohtu korraldusele

Avalikult kasutatavale teele juurdepääsu ja tehnorajatise talumise asjades ning korteriomandi- ja korteriühistuseaduse alusel osutatavate teenuste asjades tehtud kohtumääruste avalikustamisega ei suurene kohtute koormus oluliselt. Neid lahendeid avalikustati juba siis, kui neid vaadati läbi hagimenetluses või on kohtud neid ka seni omal algatusel avalikustanud.³⁴

Täiendavalt tuleb kohtutel lisaks ringkonnakohtu ja Riigikohtu hagita menetlust lõpetavate määrustele avalikustada ka samas asjas tehtud maakohtu lahend. Esimese astme kohtud lahendasid 2020. aastal 13604 hagita menetluse asja ja ringkonnakohtud 1034 hagita menetluse kohtuasja.³⁵ Osa ringkonnakohtusse edasi kaevatud kohtulahenditest kuulub ka senise regulatsiooni järgi avalikustamisele.³⁶

Täiendavat töökoormust toob kohtutele tingimisi enne tähtaega vangistusest vabastamise lahendite avalikustamine. Kuid ka siinkohal ei saa mõju pidada oluliseks, kuna seni avalikustasid kohtud 65% seda liiki kohtulahenditest.³⁷

³⁴ VTK tabel 14 <https://adr.rik.ee/jm/dokument/7898689>

³⁵ I ja II astme kohtute 2020. a statistilised koondandmed. <https://www.kohus.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/1%20ja%20II%20astme%20kohtute%202020.a%20menetlusstatistika.pdf>

³⁶ VTK tabel 13 <https://adr.rik.ee/jm/dokument/7898689>

³⁷ VTK tabel 11 <https://adr.rik.ee/jm/dokument/7898689>

Suurema hulga kohtulahendite avalikustamine tagab kohtumenetluse suurema avalikkuse. Seetõttu on riigi seisukohast vaadatuna muudatuse mõju menetlusprotsessidele positiivne.

6.2.2 Mõju kohtumenetluses osalevatele isikutele

Mõju kohtumenetluses osalevatele isikutele on kirjeldatud punktis 6.1.2. Lisada võib, et ka menetlusosalistel on võimalik suurema hulga kohtulahendite avalikustamise korral saada ülevaadet, kuidas kohus on sama sisuga vaidlust enne lahendanud, mis on positiivne.

6.2.3 Mõju avalikkusele

Kohtupraktikast huvitatud isikutele on mõju positiivne, sest kohtusüsteemi läbipaistvus ja kohtupraktika kättesaadavus suureneb. Tihti kaasneb karistusest ennetähtaegse vabastamisega suur avalik huvi: mis saab süüdimõistetu karistusest, kas ta vabastatakse enne tähtaega või karistus asendatakse. Samuti on avalikult kasutatavale teele juurdepääsu ja tehnorajalise talumise asjades ning korteriomandi- ja korteriühistuseaduse alusel osutatavate teenuste asjades tegemist suurt avalikku huvi tekitavate vaidlustega ja nende avalikustamine on olulise tähtsusega kohtupraktikaga tutvumise seisukohalt.

Avalikkusele toob muudatus kaasa võimaluse tutvuda ajakohase kohtupraktikaga.

6.3 Kavandatav muudatus: kohtutoimikuga tutvumine kriminaalkohtumenetluses ning tsiviil- ja halduskohtumenetluse kinnises menetluses

6.3.1 Mõju menetlejatele ja kohtu korraldusele

Tsiviilkohtumenetluses on kinniseid menetlusi 1% ja halduskohtumenetluses on kinniste menetluste osakaal 3%. Tegemist väga väikese osakaaluga kohtumenetlustest ja tutvumisloa andmise otsustamine ei too kaasa märgatavat töökoormust. Eeldusel, et kinnised menetlused sisaldavad juurdepääsupiiranguga andmeid, toob nende eemaldamine enne toimiku tutvumiseks andmist kohtu kantseleile tööd juurde.

Kriminaalkohtumenetluses otsustavad kohtud juba praegu kohtutoimikuga tutvumise üle. Kuna pole võimalik ette näha, kui suurel määral hakkavad menetlusvälised isikud esitama taotlusi kinnises menetluses toimikuga tutvumise kohta, ei saa praegu prognoosida muudatusega seotud mõju ulatust.

6.3.2 Mõju menetlusosalistele

Menetlusosaliste jaoks tagab muudatus eelkõige õiguse avalikule kohtumenetlusele. Kinnises menetluses ja kriminaalasjas kohtutoimikutele avalikkuse juurdepääsu võimaldamine on oluline ka menetlusosalise jaoks.

Suurema hulga kohtutoimikutega tutvumine tagab kohtumenetluse avalikkuse põhimõtte praktikas rakendumise ja kaitse kohtu võimaliku omavoli eest. Seega on menetlusosalistele muudatuse mõju pigem positiivne.

6.3.3 Mõju avalikkusele

Kõige olulisem mõju avaldub just avalikkusele. Seni ei olnud menetlusvälistel isikutel võimalik tutvuda kinnises menetluses arutatud kohtuasja toimikuga. Samuti oli reguleerimata kriminaalmenetluses kohtutoimikuga tutvumine.

Avalikkuse jaoks on muudatuse mõju positiivne, sest võimaldab kohtu loal saada juurdepääsu kriminaalmenetluses kohtutoimikule ja kinnises menetluses tsiviil- ja haldusasja kohtutoimikule.

6.4 Kavandatav muudatus: kohtuistungite avalikud ülekanded kohtu veebilehel

Kohtuistungite veebis ülekandmine tagab sarnaselt eelnevate muudatustega kohtumenetluse avalikkuse kõikide sihtgruppide jaoks. Eelkõige menetlusosalisele, kellel on õigus taotleda istungi avalikku ülekannet.

Avalikkusele toob muudatus kaasa võimaluse osaleda kohtuistungitel video teel. Kohtul on võimalik ka omal algatusel õigusemõistmise huvides teha istungist veebiülekanne. Seega saab muudatuse mõju kõigile sihtgruppidele pidada positiivseks.

6.5 Kavandatav muudatus: kriminaalkohtumenetluses istungil avalikuks saanud teabe avalikustamise piirang

Muudatus on olulise mõjuga menetlusvälisele isikule, kellele kohus on määranud istungil teatavaks saanud asjaolude saladuses hoidmise kohustuse. Muudatus toob talle kaasa kaebeõiguse.

Menetleja ja menetlusosalise jaoks on muudatus väike, kuna puudutab eelkõige menetlusvälise isiku kaebeõigust.

6 Muudatuste koondmõju ettevõtjate ja/või kodanike halduskoormusele

Planeeritavad muudatused füüsiliste ja juriidiliste isikute senist halduskoormust teadaolevalt ei mõjuta.

7 Seaduse rakendamisega seotud riigi ja kohaliku omavalitsuse tegevused, eeldatavad kulud ja tulud

Võimalikud kulud. Muudatusega kaasnevad kahtlemata olulised kulud.

Jõustumata kohtulahendite avalikustamine, isikuandmete eemaldamine kohtulahenditest, Riigi Teatajas kohtulahendile „jõustumata“ märke ja istungitele veebilinkide kuvamine vajavad olulisi arendustöid kohtute infosüsteemis, e-toimiku süsteemis ja Riigi Teataja infosüsteemis.

Praegu on kohtus kasutusel lahendus, mis eemaldab karistuse kustumisel süüdimõistetu nime kohtulahendist ja avalikustab uue lahendi. Muudatuse rakendamiseks tuleb täiendada isikuandmete eemaldamise tarkvara komponenti, et oleks võimalik kõigi füüsiliste isikute andmete automaatne pseudonüümimine.

Kohtuistungite hea kvaliteediga veebiülekannete jaoks on vaja juurde soetada kohtusaali videokonverentsi seadmeid.

Justiitsministeerium on 2022–2025 RES-i lisataotluste protsessis esitanud lisataotluse kohtulahendite avalikustamise projekti rahastamiseks 400 000 euro ulatuses. Tegemist on esialgsete arenduste maksumuse hinnanguga, mis võib muutuda sõltuvalt konkreetset planeeritud arendustest ja võimalustest.

Võimalikud tulud. Eelnõuga ei kaasne riigile otseseid tulusid, küll aga võimaldavad eelnõu alusel loodavad efektiivsemad protsessid hoida kokku nii menetlejate kui ka menetlusega kokku puutuvate isikute tööaega ning ressursi.

Mitterahalise tuluna võib välja tuua kohtumenetluse läbipaistvamaks muutumise.

8 Rakendusaktid

Seadusemuudatuse rakendamiseks ei ole vaja kehtestada uusi ega muuta olemasolevaid rakendusakte.

9 Seaduse jõustumine

Seaduse vastuvõtmise ja jõustumise vahele peab jääma vähemalt kuus kuud, et võimaldada infosüsteemide ja kohtu tööprotsesside sujuvat muutmist. Seaduse jõustumisajaks nähakse ette 2022. aasta 1. juuni.

10 Eelnõu kooskõlastamine, huvirühmade kaasamine ja avalik konsultatsioon

Eelnõu saadetakse kooskõlastamiseks ministeeriumitele ning arvamuse avaldamiseks Riigikohtule, esimese ja teise astme kohtutele, Eesti Kohtunike Ühingule, Õiguskantsleri Kantsleile, Eesti Advokatuurile, Riigiprokuratuurile, Registrate ja Infosüsteemide Keskusele, Andmekaitse Inspeksioonile, Tartu Ülikooli õigusteaduskonnale ja Eesti Meediaettevõtete Liidule.